

BZgA

Federal Centre
for
Health
Education

Maailman terveysjärjestön (WHO)
Euroopan aluetoimisto ja BZgA

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa

Toteuttamisohjeet

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

EUROPE

Maailman terveysjärjestön (WHO)
Euroopan aluetoimisto ja BZgA

SEKSUAALIKASVATUKSEN
STANDARDIT
EUROOPASSA

Toteuttamisohjeet

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

2014

© 2014 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Alkuperäinen englanninkielinen teos:

Standards for Sexuality Education in Europe – Guidance for Implementation

Käännös englannin kielestä suomen kieleen: Semantix Finland Oy

Käännättäjä vastaa tekstin oikeellisuudesta

Taitto: Anita Pesola / Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy

Paino: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy

Tampere 2014

Sisällys

Lyhenteet	4
Tiivistelmä	5
1 JOHDANTO.....	6
2 SEKSUAALIKASVATUKSEN KEHITTÄMINEN	10
2.1 Opetusohjelman kehittämistyöryhmän perustaminen.....	11
2.2 Valmistelu	12
2.3 Seksuaalikasvatuksen haasteiden ja mahdollisuuksien selvittäminen.....	13
2.4 Valvonnan ja arvioinnin suunnittelu	16
3 OPETUSOHJELMAN PUITTEISTA SOPIMINEN.....	17
3.1 Yleisten oppimistavoitteiden määrittely	17
3.2 Ikäryhmien valinta: ikätasolle sopiva lähestymistapa.....	18
3.3 Oppiaineen ja opettajan valinta	18
3.4 Seksuaalikasvatuksen ajankäytön suunnittelu	18
4 OPETUSSUUNNITELMAN RAKENTAMINEN	20
4.1 Eri ikäryhmille ja kouluille soveltuvista opetussuunnitelmista vastaavien monitieteellisten kehittämisryhmien perustaminen	20
4.2 Opetussuunnitelman kehittäminen: luokkakohaisten oppimistavoitteiden sisällöt	21
4.3 Tuntisuunnitelmien kehittäminen.....	22
4.4 Materiaalien kehittäminen (opettajan opas, oppilaan tekstikirja)	22
5 OPETTAJANKOULUTUKSEN KEHITTÄMINEN JA TOTEUTUS.....	24
5.1 Opettajankoulutuksen opetusohjelmasta vastaavan työryhmän perustaminen	24
5.2 Opettajankoulutuksen muodon ja järjestävän oppilaitoksen/oppilaitosten valinta	25
5.3 Opettajankoulutuksen opetusohjelman kehittäminen	26
5.4 Opettajankoulutuksen toteuttaminen (koulutus, täydennyskoulutus, kertaus).....	26
6 VALVONTA JA ARVIOINTI	27
7 UUDESTA SEKSUAALIKASVATUSOHJELMASTA TIEDOTTAMINEN JA SEN TUNNETUKSI TEKEMINEN	30
7.1 Lähiympäristön tietoisuuden lisääminen	30
7.2 Yhteistyö terveyspalvelujen ja muiden kumppaneiden kanssa.....	30
8 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	32
9 SANASTO.....	33
10 LÄHTEET	35

Lyhenteet

BZgA	Saksan liittovaltion terveystietokeskus (Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung)
Hiv/Aids	Ihmisen immuunikatovirus/hankittu immuunipuutosoireyhtymä
IPPF	Kansainvälinen perhesuunnittelujärjestö (International Planned Parenthood Federation)
UNESCO	Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö
UNFPA	Yhdistyneiden kansakuntien väestöraho
WHO	Maailman terveysjärjestö

Tiivistelmä

Näissä ohjeissa kuvataan prosessi, jolla kehitetään **kansallisia tai alueellisia kouluissa toteutettavia seksuaalikasvatusohjelmia** WHO:n ja BZgA:n *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -asiakirjan perusteella. Ohjeiden avulla voidaan aloittaa uusia tai kehittää nykyisiä seksuaalikasvatusohjelmia. Ohjeet on suunniteltu siten, että niiden toteuttaminen perustuu opetusohjelman puitteisiin. Kaaviossa 1 (sivu 10) esitetään malli seksuaalikasvatusohjelman kehittämisprosessista. Mallia tulee mukauttaa eri maiden koulutusalojen erot huomioivalla tavalla.

Näiden ohjeiden alussa on yleistasonen johdanto kokonaisvaltaiseen seksuaalikasvatukseen. Sen jälkeen esitellään ja analysoidaan muita kansainvälisiä julkaisuja ja alan kehitystä seksuaalikasvatuksen tavallisimpien **haasteiden** ja **mahdollisuuksien** näkökulmasta.

Seuraavaksi kuvaillaan seikkoja, jotka on ratkaistava seksuaalikasvatusohjelman kehittämisen aikana. Eri seikat liittyvät toisiinsa, ja niiden yhtenäisyyteen onkin kiinnitettävä huomiota, sillä ne vaikuttavat oppimistuloksiin.

Luvuissa 1, 2 ja 3 tarkastellaan lähinnä poliittisia sidosryhmiä (ts. opetusministeriöitä ja -hallitusta seksuaalikasvatusohjelman kehittämistyön ohjaajina). Myöhemmissä luvuissa käsitellään ohjelman toteuttamisen parissa työskenteleviä asiantuntijoita. Maakohtaisten erojen vuoksi sidosryhmien ja ohjelmaa toteuttavien asiantuntijoiden välillä saattaa olla päällekkäisyyttä.

Nämä ohjeet heijastavat WHO:n Euroopan alueen jäsenmaiden vuonna 2012 hyväksymiä Terveys 2020 -periaatteita (”Health 2020 – a European policy framework supporting action across government and society for health and well-being”, WHO:n Euroopan aluetoimisto, 2012). Niiden toivotaan tukevan eri maiden osallisuuteen ja ihmisoikeuksiin perustuvia terveyden edistämishoelmia, parantavan yleistä tietämystä terveydestä ja tukevan ihmisten kykyä tehdä terveellisiä valintoja.

1 Johdanto

Asiakirjan tarkoitus

Tässä asiakirjassa kuvataan seksuaalikasvatusohjelmien luomis- tai uudistamisprosessia. WHO:n Euroopan alueen maiden välillä on huomattavia eroja monista syistä. Kaikkialle soveltuvia patenttiratkaisuja ei ole, siksi maiden on sovellettava ohjeita omaan tilanteeseensa ja tarpeisiinsa. Ohjeiden tarkoitus on tukea erittäin tarpeellista, vaikkakin ajoittain vaikeaa ja pitkäkestoista kansallisen tai alueellisen seksuaalikasvatuksen käynnistys- ja kehittämisprosessia kouluissa. Ohjeet ovat jatkoa eurooppalaiselle seksuaalikasvatuksen standardien kehittämisen ja parantamisprosessille ja kyseisen prosessin toinen lopputuote. Ohjeiden tarkoitus on helpottaa *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -asiakirjan käytännön toteutusta, vaikkakaan tässä kuvatut ohjeet eivät ole ainoa oikea tapa järjestää seksuaalikasvatusta. Maat ovat ennen kaikkea itse vastuussa ohjeiden soveltamisesta omien tarpeidensa, vaatimustensa ja paikallisten olosuhteiden mukaan.

WHO:n Euroopan aluetuotoimisto ja BZgA julkaisivat vuonna 2010 eurooppalaisen seksuaalikasvatuksen asiantuntijaryhmän laatiman asiakirjan *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* (jäljempänä ”Standardit”).¹ Useimpien Euroopan maiden oppilaitoksissa järjestetään jo jonkinlaista seksuaalikasvatusta. Eurooppalaisesta seksuaalikasvatuksesta on saatavilla SAFE-projektin yhteydessä tehty kattava kokonaiskatsaus vuodelta 2006 (IPPF, 2006). Eurooppalaisten ohjelmien tavoitteet, laajuus, kohdeikäryhmät ja muut tekijät vaihtelevat suuresti, ja vain harvat yltyvät Standardeissa määriteltyihin kriteereihin.

Kun Standardeja valmisteltiin, koettiin tarpeelliseksi tuottaa myös käytännön ohjeita, jotta niiden pohjalta voitaisiin luoda seksuaalikasvatusohjelmia. Standardeissa suositellaan seksuaalikasvatuksen aiheita, opittavia taitoja ja asenteita, joiden omaksumista pidetään tärkeänä. Seksuaalikasvatusohjelmien kehittämistä Standardeissa sen sijaan ei kuvata. Tällä julkaisulla pyritään antamaan käytännön ohjeita Standardien soveltamisesta. Kohderyhmänä ovat sellaiset päättäjät, kasvatus- ja terveystyöntekijät sekä alan asiantuntijat, jotka harkitsevat ja/tai ovat päättäneet aloittaa seksuaalikasvatuksen tai kehittää nykyistä kasvatusta esimerkiksi kouluissa (perus-, toisen ja korkea-asteen oppilaitokset) ja varhaiskasvatuksessa. Kuten Standardeissakin todetaan, lukuisat tahot ja henkilöt osallistuvat lapsille ja nuorille suunnattuun kasvatukseen, joka koskee seksuaalisuutta ja siihen suoraan liittyviä asioita, kuten vanhempia ja ikätovereita. Kokonaisvaltaisten seksuaalikasvatusohjelmien osalta peruskoulu on paras kanava tavoittaa kaikki lapset. Peruskoulussa voidaan keskittyä järjestelmällisesti käsittelemään seksuaalikasvatusta henkilökohtaisena kasvukysymyksenä.

Ohjeiden tarkoitus

Tämän julkaisun tavoitteet:

- tarjota ohjeita Standardeihin perustuvan seksuaalikasvatusohjelman asteittaiseen kehittämiseen tai parantamiseen
- neuvoa, minkä tahojen tulisi osallistua kehittämisen eri vaiheisiin
- ehdottaa tapoja tarttua seksuaalikasvatusohjelmien kehittämiseen ja parantamiseen liittyviin mahdollisuuksiin ja vastata niiden haasteisiin
- tarjota neuvoja seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen.

Kohderyhmä

Nämä ohjeet on suunnattu ennen kaikkea koulutusalaalla toimiville valtionhallinnon kansallisille, alueellisille ja paikallisille yksiköille. Näiden ohjeiden kohderyhmää ovat kuitenkin kaikki, jotka osallistuvat seksuaalikasvatusohjelmien kehittämiseen ja käyttöön. Kohderyhmä jakautuu kahteen alaryhmään:

¹ Asiantuntijaryhmän jäsenet: WHO:n Euroopan aluetuotoimisto/BZgA (2010), s. 7.

- päätöksentekijät, jotka osallistuvat kasvatusohjelmien valmisteluun enimmäkseen poliittisella tasolla
- tekniset työryhmät, jotka muokkaavat yleisestä viitekehystä käytännön asiakirjoja ja menettelyjä.

On huomattava, että Euroopan maissa näiden ryhmien käytännön vastuut vaihtelevat huomattavasti. Vaikka ryhmiä ja niiden tehtäviä ei ole mahdollista rajata selkeästi, näiden ohjeiden luvuissa 1–3 keskitytään ensimmäisen ja luvuissa 4–7 toisen ryhmän tehtäviin ja vastuisiin.

Mitä seksuaalikasvatus on?

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -julkaisun lähtökohtana oli seksuaalikasvatuksen ymmärtäminen kokonaisvaltaisesti muunakin kuin vain terveysongelmien ehkäisyä. Holistisella seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan seksuaalisuuden kognitiivisten, emotionaalisten, sosiaalisten, vuorovaikutteisten ja fyysisten näkökohtien oppimista. Seksuaalikasvatus alkaa varhaislapsuudessa ja jatkuu läpi nuoruuden ja aikuisuuden. Sen tavoitteena on tukea ja suojella seksuaalista kehitystä. Seksuaalikasvatuksessa lapset ja nuoret hankkivat tiedot, taidot ja positiiviset arvot, joita he tarvitsevat ymmärtääkseen seksuaalisuuttaan ja nauttiakseen siitä, luodakseen turvallisia ja tyydyttäviä suhteita ja ottaakseen vastuuta omasta ja muiden seksuaaliterveydestä ja hyvinvoinnista. (WHO:n Euroopan aluetoimisto/BZgA, 2010: 20.)

TIETOISKU 1: MITÄ ON KOKONAISVALTAINEN SEKSUAALIKASVATUS?

Standardeissa suositellaan käytettäväksi kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen käsitettä (holistic sexuality education). Kirjallisuudessa käytetään usein myös sukulaiskäsitettä kattava (comprehensive) seksuaalikasvatus. Jälkimmäistä käsitettä käytetään useimmiten silloin, kun halutaan tehdä ero pidättäytymiseen tähtäävään seksuaalikasvatukseen. Kattavassa seksuaalikasvatuksessa puhutaan ehkäisyn käytön ja turvaseksin puolesta, sillä seksistä pidättäytymiseen tähtäävää kasvatusta pidetään liian kapea-alaisena ja käytännössä tehottomana. Kattavan seksuaalikasvatuksen painopiste on seksuaalisten ongelmien ehkäisemisessä. Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen painopiste on erilainen: seksuaalisuus nähdään myönteisenä (ei siis ennen kaikkea vaarallisena), läheisissä ihmissuhteissa rikastuttavana ja tyytyväisyyttä lisäävänä voimavarana. Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen lähtökohtana ovat myös ihmisoikeudet: ihmisillä on oikeus tietää seksuaalisuudesta sekä oikeus itsehallintaan niin seksuaalisuuden osalta kuin muillakin elämänalueilla. Seksuaalisten ongelmien (mukaan lukien riskikäyttäytymisen) ehkäiseminen on itsestään selvä osa kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta.

Seksuaalisuus nähdään pääasiallisesti ihmisen myönteisenä voimavarana sekä tyytyväisyyden ja nautinnon lähteenä. Tässä myönteisessä lähestymistavassa tunnustetaan tarve oppia tietoa ja taitoja seksuaalisten ongelmien ehkäisemiseksi, mutta se on selkeästi toissijaista.

Miksi kaikkien lasten ja nuorten tulisi saada seksuaalikasvatusta?

Ihmisoikeudet: Seksuaalikasvatuksen tulee perustua kansainvälisesti ratifioituihin ihmisoikeuksiin, etenkin oikeuteen saada terveyttä koskevaa tietoa. Oikeus on kirjattu myös YK:n yleissopimukseen lapsen oikeuksista (Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitea, 2003, kohta 26) sekä kansainväliseen sopimukseen taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista oikeuksista (Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen oikeuksien komitea, 2000, kohta 11 Oikeutta seksuaalikasvatuk-

seen ovat korostaneet myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin vuonna 2011 (Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, 2011)² sekä oikeutta opetukseen -kysymyksiä käsittelevä YK:n erityisraportoija, joka luovutti vuonna 2010 YK:n yleiskokoukselle yksinomaan tätä aihetta käsitelleen raportin (Yhdistyneet kansakunnat, 2010).

Muita perusteita: Standardien mukaan yksilöllä on yleisesti oikeus opetukseen ja erityisesti oikeus seksuaalikasvatukseen. Tämän lisäksi esitetään neljä muuta seksuaalikasvatusta puoltavaa perustetta (WHO:n Euroopan aluetoimisto/BZgA, 2010: 21–22):

- Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmiselämää.
- Modernissa yhteiskunnassa epävirallinen seksuaalikasvatus ei riitä.
- Nuoret saavat tietoa eri lähteistä, ja osa tiedoista on virheellistä.
- Seksuaaliterveyden edistäminen on välttämätöntä.

Terveysalan tehtävät

Seksuaalikasvatusta tehdään eri aloilla, ennen kaikkea koulutus- ja terveysalalla. Terveysalan koulutuksessa tarkastellaan yleensä seksuaali- ja lisääntymisterveyden ja -oikeuksien eri puolia. Koska terveysalalla kohdataan usein erilaisia seksuaaliterveyteen liittyviä ongelmia kuten ei-toivotut raskaudet, raskaudenkeskeytykset, seksitaudit, seksuaalisuutta loukkaavan väkivallan fyysiset ja psyykkiset seuraukset, se on tärkeä yhteistyötaho seksuaalikasvatusohjelmassa.

Tämä ilmenee kahdesta WHO:n julkaisusta vuodelta 2010. Ensimmäisessä esitetään viitekehys seksuaaliterveysohjelmien kehittämiseksi ja tarkastellaan viittä osa-aluetta, joilla seksuaaliterveyttä edistäviä toimia tehdään. Opetusala on niistä yksi. Julkaisussa todetaan: ”Todisteet osoittavat vahvasti, että on tärkeää edistää seksuaaliterveyttä kouluissa järjestämällä kattavaa opetusta seksuaalisuudesta, seksistä ja ihmissuhteista. Opetusta tulisi antaa ennen kuin nuoret ovat seksuaalisesti aktiivisia, ja opetuksessa on tarjottava vaihtoehtoja” (WHO, 2010a: 24).

Toisessa julkaisussa kuvaillaan seksuaaliterveyden mittareita. Pakollinen seksuaalikasvatus on osa ehdotettuja mittareita, sillä oletetaan, että ”seksuaaliterveys toteutuu vain, jos ihmiset (erityisesti nuoret) saavat tietoa seksuaalisuudesta ja seksuaaliterveydestä. Siksi työryhmä ehdottaa, että mittarina käytetään pakollista kattavaa seksuaalikasvatusta, jonka sisältö riippuu ikäryhmästä” (WHO, 2010b: 6).

Aikaistaako seksuaalikasvatus seksuaalisesti aktiivisen vaiheen alkamista?

Seksuaalikasvatukseen liittyy runsaasti uskomuksia ja väärinkäsityksiä. Niistä yleisimpiä on käsitys, että seksuaalikasvatus kannustaisi nuoria aloittamaan seksuaalisen kanssakäymisen varhain. Tämän väitteen tueksi ei kuitenkaan ole näyttöä. Seksuaalikasvatusohjelmien suunnittelijoiden ja kehittäjien onkin ehdottoman tärkeää oikaista tällaisia virheellisiä käsityksiä. Väestölle on annettava tietoa median ja muiden kanavien kautta. UNESCO:n tutkimus seksuaalikasvatuksen vaikutuksista nuorten seksuaalikäyttäytymiseen osoittaa miltei kaikki edellä mainitut huolet aiheettomiksi (UNESCO, 2010a: 13; 30–33).³

² Tuomioistuin ratkaisi asian Saksan hyväksi. Neljä perhettä oli tehnyt valituksen, jossa vastustettiin Saksan pakollista seksuaalikasvatusta. Tuomioistuin totesi lausunnossaan, että yksilön on saatava neutraalia tietoa voidakseen muodostaa oman moraalisen kantansa ja arvioidakseen yhteiskunnan vaikutuksia kriittisesti.

³ Tutkimusten mukaan seksuaalikasvatus ei aikaista seksuaalisten suhteiden aloittamista. Kolmannes tutkimuksista osoittaa, että kasvatus myöhentää seksuaalisten suhteiden alkua eikä lisää seksuaalisten kontaktien määrää. Kolmannes osoittaa, että se vähentää seksuaalisia kontakteja. Yli puolet tutkimuksista osoittaa lisäksi, ettei seksuaalikasvatus vaikuta nuorten seksikumppaneiden määrään, ja hiukan alle puolet tutkimuksista osoittaa, että se jopa vähentää kumppaneita. Seksuaalikasvatus ei vähennä kondomin käyttöä. Päinvastoin, 40 % tutkimuksista osoittaa kondomin käytön lisääntyneen. Vain yhdessä ehkäisyvälineiden käyttöä mittaavassa tutkimuksessa käyttö väheni, sen sijaan 43 prosenttia tutkimuksista osoitti käytön lisääntyvän. Seksuaalisten riskien ottaminen väheni yli puolessa tutkimuksista ja lisääntyi vain yhdessä.

TIETOISKU 2: TUOREIMPIA SEKSUAALIKASVATUKSEN STANDARDEJA JA OHJEITA – JULKAISUKATSAUS

Millaisia standardeja ja ohjeita on tarjolla seksuaalikasvatusohjelmien kehittämisen tueksi?

Seksuaalikasvatuksesta on julkaistu viime vuosina useita standardeja ja ohjeita. Niiden vastavuukuisia ja eroja tarkastellaan alla.

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa (”Standardit”) luovat tarpeelliset puitteet seksuaalikasvatuksen tarjoamiselle Euroopan maissa, joista monilla on pitkät perinteet alalta. Eurooppalaisten pitkä kokemus selittää osittain, miksi Standardit poikkeavat monin tavoin kahdesta muusta viimeaikaisesta julkaisusta, joiden näkökulma on maailmanlaajuinen. Julkaisut ovat: It’s all one curriculum (”kaikki on samaa opetusohjelmaa”, International Sexuality and HIV Curriculum Working Group, 2009), joka tuotettiin Population Council -järjestön alaisuudessa ja johon viitataan jäljempänä Curriculum-julkaisuna, sekä UNESCO:n ja muiden tahojen tuottama International technical guidance on sexuality education (”seksuaalikasvatuksen kansainväliset tekniset ohjeet”, UNESCO, 2010a, 2010b), johon viitataan jäljempänä UNESCO:n ohjeina. Näiden julkaisujen tärkeyden vuoksi on hyödyllistä tarkastella lyhyesti niiden ja Standardien merkittävimpiä yhtäläisyyksiä ja eroja. Itse asiassa julkaisut täydentävät toisiaan monin eri tavoin.

Rakenteiden vertailu ja eroavaisuuksien tunnistaminen

Kaikki julkaisut ovat kaksiosaisia. Käytännössä ensimmäisessä osassa hahmotellaan tausta, tarkoitus, käsitteet, perusteet ja peruserätykset, kun taas toisessa osassa keskitytään oppimistavoitteisiin, ikäryhmiin ja opetusohjelmien sisältöön. Julkaisut eroavat toisistaan neljällä tavalla:

1. Standardeissa puhutaan ”kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen” puolesta. Toisin sanottuna niissä tarkastellaan kaikkia seksuaalisuuden oleellisia osa-alueita, ehkäisy ja turvaseksi mukaan luettuina, mutta lähestytään seksuaalisuutta myös henkilökohtaisen ja seksuaalisen kasvun ja kehityksen laajasta näkökulmasta. Standardeissa seksuaalisuutta pidetään ihmisen positiivisena ominaisuutena. UNESCO:n ohjeiden näkökulma on kapeampi, ja lähtökohtana on hiv/aids-epidemian aiheuttama huoli. Sen vuoksi ohjeissa korostetaan mahdollisesti vaarallisten seksuaalisten kontaktien välttämistä, mutta neuvotaan myös, miten riskejä voi välttää harrastamalla turvaseksiä. It’s all one curriculum -julkaisulla on oma näkökulmansa: siinä pyritään yhdistämään seksuaalisuus-, sukupuoli-, hiv/aids- ja ihmisoikeuskysymykset yhteen ja samaan opetusohjelmaan.
2. Standardeissa tarkastellaan seksuaalikasvatuksen tarpeellisuutta kaikille ikäryhmille syntymästä nuoreen aikuisuuteen. Niissä myös erotetaan peräkkäisten ikäryhmien erilaiset oppimistarpeet. UNESCO:n ohjeissa toimitaan samoin, mutta nuorin ikäryhmä koostuu viisivuotiaista. It’s all one curriculum -julkaisussa käsitellään vain teini-ikäisten oppimistarpeita.
3. UNESCO:n ohjeet tarjoavat kattavan katsauksen tutkimuksiin, joita on tehty seksuaalikasvatuksen vaikutuksista seksuaalikäyttäytymiseen ja raskauden ehkäisyyn. Vastaavaa katsausta ei ole tehty muissa julkaisuissa. Katsaus on arvokas seksuaalikasvatuksen puolustamisen kannalta, sillä se osoittaa selkeästi, että enemmistö ohjelmista saa aikaan myönteisiä tuloksia eikä monien pelkäämiä haittavaikutuksia.
4. Ainoastaan It’s all one curriculum -julkaisu sisältää seksuaalikasvatuksen oppitunteja. Niitä on yhteensä 54, ja niitä voidaan soveltaa paikallisiin olosuhteisiin välittömästi. Tässä mielessä It’s all one curriculum -julkaisu on hyödyllinen käytännön seksuaalikasvatukseen, kun taas muissa julkaisuissa seksuaalikasvatusta tarkastellaan lähinnä päätöksenteon ja ohjelmien tasolla.

2 Seksuaalikasvatuksen kehittäminen

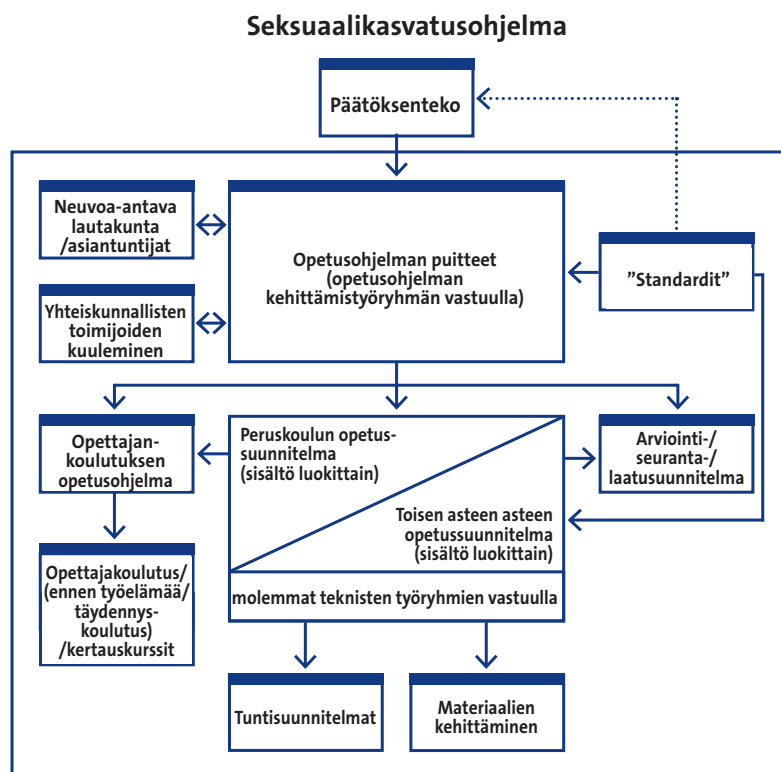
Mitä toimenpiteitä tarvitaan seksuaalikasvatusohjelmien käyttöönoton tai nykyisten ohjelmien arvioinnin helpottamiseksi?

Seuraavissa luvuissa lukijalle esitellään vaiheittain seksuaalikasvatuksen eri osa-alueita. Apuna on kaavio⁴, jossa kuvataan seksuaalikasvatuksen ja sen osien kehittäminen ja toteuttaminen kokonaisuudessaan. Kaavio toistetaan useasti, jotta tekstin seuraaminen helpottuu. Se esitetään Toimeenpano-oppaan lopussa vielä kertaalleen oppaan takasivulla.

On tärkeää huomioida, että ”opetusohjelman” kaltaiset ja siihen liittyvät avaintermit ymmärretään eri maissa ja aloilla hyvin eri tavalla. Sekaannusten välttämiseksi ja yhteisymmärryksen takaamiseksi keskeisten termien merkitys näissä ohjeissa selitetään. Termit selitetään tekstin yhteydessä, minkä lisäksi niistä on koottu sanasto julkaisun loppuun.

Oppiaineiden⁵ kehittämis- ja arviointimenettelyt ja niihin osallistuvat toimijat vaihtelevat huomattavasti maasta toiseen. Siksi näissä ohjeissa on jouduttu tekemään jonkin verran yleistyksiä ja kehittämään malli sellaisena, kuin se olisi ihannetilanteessa. On selvää, että vaihtelua on runsaasti ja että näissä ohjeissa käytettyjä käsitteitä/termejä on mukautettava, jotta ne soveltuvat eri maiden nykyisiin rakenteisiin ja menettelyihin.

Seksuaalikasvatusohjelma on suurimittainen – ihannetilassa kansallisella tasolla toteutettava – interventio. Tämä termi käsittää kaikki muut tässä nimetyt ja kuvatut osatekijät.

Kaavio 1.

4 Kaavion kehittämisessä apuna oli Amapola Alama UNESCO:n Kansainvälisestä koulutustoimistosta.

5 Näissä ohjeissa kuvaillaan uusien seksuaalikasvatusohjelmien käyttöönotto ja nykyisten arviointi. Yksinkertaisuuden vuoksi tekstissä viitataan usein vain seksuaalikasvatusohjelmien kehittämiseen, vaikka tarkoitetaan molempia osa-alueita.

Näissä ohjeissa ”opetusohjelman puitteilla” tarkoitetaan seksuaalikasvatusta ohjaavia periaatteita. Joissain maissa ei ole kehitetty opetusohjelman puitteita, vaan niissä käytetään kansallisia standardeja tai vähimmäisstandardeja. Opetusohjelman puitteet voivat olla yleistasoiset (niissä voidaan esimerkiksi määrittellä vain yleisiä oppimistavoitteita) tai yksityiskohtaiset. Opetusohjelman puitteiden kehittäminen edellyttää poliittista tahtoa oppilaitoksissa toteutettavan seksuaalikasvatusohjelman aloittamiseen. Joissain tapauksissa opetusohjelman puitteiden työstäminen voi tosin saada kansalliset sidosryhmät ymmärtämään seksuaalikasvatuksen merkityksen aikaisempaa paremmin.

Opetusohjelman puitteiden kehittäminen tulisi uskoa opetusohjelman kehittämissyöryhmälle, joka toimii koulutuksesta vastaavien viranomaisten johdolla ja tiiviissä yhteistyössä terveysviranomaisten kanssa. Kehittämisyöryhmän koko riippuu konsultaatioiden laajuudesta ja prosessin keskitetystä tai hajautetusta luonteesta. Työryhmän on suositeltavaa käydä järjestelmällistä vuoropuhelua asiantuntijoiden (esim. ohjausryhmä) ja sidosryhmien kanssa. Opetusohjelman puitteet ovat oppiaineen kehittämisen kannalta keskeiset. Ne ohjaavat useiden teknisten työryhmien työtä eli opetusohjelman puitteiden muuntamista opetussuunnitelmiksi, joiden sisältö vaihtelee oppilaiden luokka-asteen ja koulutyyppin mukaan. Oppiaineet, opetusmäärät ja oppimistavoitteet määritellään tämän prosessin kuluessa.

Opetussuunnitelma (joka näissä ohjeissa tarkoittaa kunkin luokka-asteen opetussisältöjen määrittelyä) vaikuttaa opetusmateriaalien (esim. oppikirjat, opettajan oppaat) ja mahdollisesti myös tuntisuunnitelmien kehittämiseen. Opetussuunnitelma toimii myös opettajankoulutuksen opetusohjelman perustana (mitä opettajien on opittava seksuaalikasvatuksen sisällöstä ja opetusmetodeista). Opettajankoulutuksen opetusohjelmassa määritellään, miten opettajien koulutuksen eri muodot toteutetaan (ennen opetustyötä, täydennyskoulutuksena jne.). Opettajankoulutuksen opetusohjelma ja sen toteutus voidaan kehittää joko keskitetysti tai hajautetusti. Yliopistot ovat siinä merkittävässä asemassa.

Seksuaalikasvatusta on **valvottava ja arvioitava alusta asti** sen laadun takaamiseksi. Valvonta ja arviointi on suunniteltava opetusohjelman puitteiden ja sen tavoitteiden mukaisiksi, mutta niihin vaikuttaa myös opetussuunnitelma. Valvonnasta ja arvioinnista vastaavan teknisen työryhmän on tehtävä tiivistä yhteistyötä opetusohjelman kehittämissyöryhmän kanssa arvioinnin jatkuvuuden takaamiseksi.

Opetusohjelman yleinen johdonmukaisuus on äärimmäisen tärkeää; kaikkien tässä mainittujen ja kaaviossa 1 esitettyjen osatekijöiden on oltava keskenään yhtenäiset ja yhteensopivat. Osatekijöiden hyvä yhteensopivuus parantaa oppimistuloksia.

Seksuaalikasvatus on usein käytännössä aloitettu paikallisella tai yksittäisten koulujen tasolla, mutta tällaisten aloitteiden laajentaminen koskemaan koko väestöä edellyttää poliittista sitoutumista. Paras saatavilla oleva kokemus on osoittanut, että kun seksuaalikasvatusohjelman kehittämistä tai uudistamista ollaan aloittamassa, koulutuksesta vastaavien viranomaisten on suositeltavaa päättää siitä kansallisella tasolla. Siihen voi osallistua muitakin erityisesti terveydestä ja nuorisosta vastaavia sekä alueellisen ja paikallisen tason päätöksentekijöitä. Useimmissa tapauksissa päätöksen perusteena on voimakas halu parantaa ihmisten ja etenkin nuorten terveyttä ja hyvinvointia. Nämä ohjeet on suunnattu viranomaisille, jotka ovat päättäneet aloittaa seksuaalikasvatuksen, laajentaa tai parantaa sitä.

2.1 Opetusohjelman kehittämissyöryhmän perustaminen

Mitkä ovat tärkeimmät sidosryhmät, jotka on otettava mukaan kansallisen opetusohjelman kehittämiseen?

Keiden kanssa on neuvoteltava?

Opetusohjelman **kehittämissyöryhmä** työskentelee lähellä poliittista päätöksentekoa. Sen perimmäinen tehtävä on saada aikaan yhteisymmärrys seksuaalikasvatuksen perusteista ja yleisistä tavoitteista (esim. oppilaiden voimaannuttaminen vastuullisten päätösten tekemiseen). Ihanneltilassa työryhmä tekee tiivistä yhteistyötä monien toimijoiden ja sidosryhmien kanssa esimerkiksi kuulemalla yhteiskunnallisia toimijoita (ks. kaavio 1). Se voi myös muotoilla yksityiskohtaisia oppimistavoitteita eri ikäryhmille ja mahdollisesti koulutyypeille. Standardit tarjoavat hyödylliset puitteet tälle työlle.

Opetusohjelman kehittämistyöryhmän **jäsenten valinta** on äärimmäisen tärkeää; ryhmän tulisi edustaa kaikkia seksuaalikasvatuksen sidosryhmiä. Se edellyttää useiden eri alojen panostusta: niin opetusohjelmien kehittämisen, pedagogiikan ja didaktiikan, kehityspsykologian, nuorison terveyden (ml. seksuaaliterveys), etiikan/uskonnon ja terveystiedon kuin humanististen tieteidenkin. Työryhmässä tulisi olla edustettuina ja/tai sen tulisi kuulla myös muita sidosryhmiä, jotka edustavat kattavasti etnisiä ja seksuaalisia vähemmistöjä sekä ryhmiä, joilla on erityistarpeita. Jäsenedokkaat kannattaa kutsua aloilta, joilla on kokemusta seksuaalikasvatuksen suunnittelusta tai toteuttamisesta sekä seksuaalisuuteen liittyvien asioiden käsittelemisestä lasten ja nuorten kanssa. He saattavat toimia terveys- tai kasvatusalalla tai nuorisotyössä ja edustaa julkishallintoa, kansalaisjärjestöjä tai tiedeyhteisöä. Työryhmässä tulisi olla myös vanhempainyhdistysten, opettajajärjestöjen ja rehtoreiden edustajia sekä lasten ja nuorten omia edustajia, jotta lähestymistapa korostaisi osallistamista. Paikallinen tilanne määrittelee käytännössä, millaisia opetusohjelman kehittämistyöryhmiä muodostetaan ja miten ne työskentelevät (jakautuvatko ne esimerkiksi alaryhmiksi). Työn tehostamiseksi lienee järkevää pitää ryhmä suhteellisen pienenä ja pyytää säännöllisesti palautetta ja neuvoja eri asiantuntijoilta ja sidosryhmiltä (esim. järjestämällä yhteiskunnallisten toimijoiden kuulemisprosesseja, perustamalla neuvoo-antava ohjausryhmän. – ks. kaavio 1).

Opetusohjelman kehittämistyöryhmä perustaa ja ohjaa erilaisia teknisiä työryhmiä sekä takaa niiden välisen yhteistyön ja tulosten jakamisen. Ensimmäiseksi tarvitaan tekninen työryhmä muuntamaan opetusohjelman puitteet opetussuunnitelmiksi, jotka vuorostaan ohjaavat muiden ryhmien työtä.

2.2 Valmistelu

Millaista tieteellistä tietoa on koottava seksuaalikasvatusohjelmien kehittämisen parantamisen valmistelua varten? Mitä muita valmisteluja tarvitaan?

Opetusohjelman kehittämistyöryhmän on koottava seuraavat tiedot. Standardit tarjoavat hyvän lähtökohdan näitä aiheita koskeville keskusteluille.

- Seksuaalikasvatuksen perusteiden ja tavoitteiden yhdessä sovittu määritelmä: miksi se aloitetaan tai miksi sitä kehitetään ja millaisia tuloksia odotetaan?
- Maan seksuaalikasvatuksen nykytila: mitkä kasvatusohjelmat tai opetusohjelmat sisältävät jo seksuaalikasvatusta (esim. ihmisen biologia) erityyppisissä kouluissa (ks. jäljempänä)
- Sidosryhmien kartoittaminen on tärkeää ei vain niiden tehtävien ja toimien vaan myös mahdollisten liittoutumien ja odotettavissa olevan vastustuksen kannalta.
- Käsitteiden kunkin maan lasten ja nuorten tarpeista: saatavilla oleva lapsia/nuoria ja seksuaalisuutta käsittelevä kansallinen ja kansainvälinen tutkimuskirjallisuus sekä alan asiantuntijoiden kuuleminen. Lisätietojen kerääminen lasten ja nuorten elämästä, tiedoista, asenteista, käytöksestä ja etenkin seksuaalikasvatuksen tarpeista on erittäin arvokasta etenkin, kun huomioidaan terveyttä edistävän käytöksen mahdolliset esteet. Epidemiologisista tiedoista, kuten nuorten synnytysten määrästä, nuorison ehkäisy käytöstä, ei-toivotuista raskauksista, raskaudenkeskeytyksistä, teiniäitien määrästä, seksitautitartunnoista/hiv:stä, seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja väkivallasta, on myös hyötyä. Jos tarvittavat tiedot ovat saatavilla vain osittain tai ei lainkaan, tarvitaan mahdollisesti aiottua tehokkaampi tarpeiden arviointi ja sitä seuraava suunnitteluprosessi. Hyvä esimerkki tästä on IM toolkit for planning sexuality education programs -julkaisu (Maailman väestösäätiö/Maastrichtin yliopisto, 2008).
- Muiden maiden seksuaalikasvatusohjelmat. Mitä oleellista voidaan oppia muilta? Hyviä lähtökohtia ovat SAFE-projektin raportti seksuaalikasvatuksesta Euroopassa (IPPF, 2006) sekä Country papers on youth sexuality education in Europe -julkaisu (BZgA/WHO:n Euroopan aluetoimisto, 2006).
- Laaja yleiskatsausluonnos Standardien mukaisista oppimistavoitteista ikäryhmittäin ja koulutyypeittäin. Sidosryhmiltä pyydetään palautetta luonnoksesta.
- Useiden teknisten työryhmien perustaminen: Kuka vastaa opetusohjelman puitteiden ja sen yleisten oppimistavoitteiden muuttamisesta opetussuunnitelmiksi? Kuka vastaa esimerkiksi materiaalien kehittamisestä, opettajien täydennyskoulutuksesta ja miten opettajat voidaan ottaa mukaan prosessiin?

2.3 Seksuaalikasvatuksen haasteiden ja mahdollisuuksien selvittäminen

Mitä erityisiä haasteita ja mahdollisuuksia seksuaalikasvatusohjelman kehittämiseen ja toteuttamiseen liittyy kussakin maassa?

Opetusohjelman kehittämistyöryhmän on selvitettävä maansa erityiset haasteet ja mahdollisuudet. Haasteisiin on vastattava jatkuvasti alusta alkaen. Alla on lueteltu esimerkkejä seksuaalikasvatuksen ongelmista ja mahdollisuuksista.

HAASTEITA

1. Väärinkäsitykset seksuaalikasvatuksesta

Kuten edellä todettiin, monet uskovat seksuaalikasvatuksen lisäävän lasten ja nuorten seksuaalista aktiivisuutta ja romuttavan moraaliset arvot. Tästä syystä seksuaalikasvatusohjelmien aloittamisen yhteydessä on annettava sidosryhmien ymmärryksen tasoa vastaavaa valistusta, jossa selitetään seksuaalikasvatusohjelman perusteet, todelliset tavoitteet ja sisältö sekä esitetään vaikutusten arviointitutkimusten tuloksia. Perusteita, tavoitteita ja sisältöjä käsitellään Standardeissa. Edellä mainituissa UNESCO:n ohjeissa puolestaan tehdään yhteenveto lähes kaikista viimeaikaisista vaikutusten arviointitutkimuksista. Kun seksuaalikasvatusta koskevia väärinkäsityksiä puretaan, on erityisen tärkeää korostaa, että nuoret saavat joka tapauksessa tietoa seksuaalisuudesta. Tiedot saattavat olla puutteellisia tai yksinkertaisesti virheellisiä, sillä ne ovat peräisin ikätovereilta tai seksikumppaneilta, joilla saattaa olla yhtä puutteelliset tiedot seksuaalisuudesta. Entistä suurempi määrä nuorten tiedoista on myös peräisin mediasta, etenkin verkossa levitetystä pornosta. Yksi nykyaikaisen seksuaalikasvatuksen päämääristä on tämän vuoksi tällaisista lähteistä saatujen virheellisten tietojen ennakointi, tasapainottaminen ja oikaiseminen. Jos seksuaalikasvatus aloitetaan suhteellisen nuorena, se voi toimia ennaltaehkäisevästi ja suojata nuorta omaksumasta vääriä tietoja tulevaisuudessa. On myös äärimmäisen tärkeää korostaa, että seksuaalikasvatus ehkäisee tehokkaasti ei-toivottujen raskauksien ja seksitauti- ja hiv-tartuntojen riskiä. (Katso Viron tapausesimerkki jäljempää ruudusta 3.) Se lisää lasten ja nuorten tietoisuutta, tekee heistä vähemmän alttiita hyväksikäytölle ja parantaa heidän mahdollisuuksiaan saada hyväksikäyttö loppumaan, jos sitä tapahtuu.

2. Vanhempien ja opettajien tehtävät

Toinen mahdollinen syy vastustaa koulujen seksuaalikasvatusta on uskomus, jonka mukaan tehtävä kuuluu ainoastaan vanhemmille. Tässä yhteydessä on tärkeää korostaa, että koulu täydentää vanhempien antamaa seksuaalikasvatusta, mikä on järkevää monestakin syystä. Monilla vanhemmilla ei ensinnäkään ole kaikkia lasten ja nuorten tarvitsemia tietoja. Toiseksi lasten ja nuorten pitäisi oppia keskustelemaan arkaluontoisista asioista yhdessä. Tämän taidon voi oppia vain oman ikäryhmänsä parissa, etenkin omassa luokassaan, missä keskustelua tukee koulutettu opettaja. Kolmanneksi omat vanhemmat eivät aina ole ihanteellisin vaihtoehto keskustelemaan seksuaalisuudesta teini-ikäisten kanssa, sillä nuoret ovat irtaantumassa ja vähä vähältä itsenäistymässä vanhemmistaan. Neljänneksi monet vanhemmat eivät koe pystyvänsä keskustelemaan seksuaalisuuteen liittyvistä vaikeista aiheista ja ovat kiitollisia, jos voivat jättää tehtävän ammattilaisille. Seksuaalikasvatus kuitenkin edellyttää läheistä yhteistyötä vanhempien kanssa, joten heidän edustajiensa tulisi osallistua opetusohjelman puitteiden kehittämiseen.

3. Opetusohjelmien resurssien rajallisuus: itsenäisenä vai muihin oppiaineisiin yhdistetty ohjelma?

Koulujen opetusohjelmiin mahtuvista sisällöistä taistellaan jatkuvasti, mikä tekee uusien oppiaineiden aloittamisesta erittäin vaikeaa. Siksi seksuaalikasvatus on tärkeää perustella hyvin. Perusteena voidaan käyttää kansanterveydellisiä ongelmia, joita ovat esimerkiksi seksitautien yleisyys, hiukan vähemmän yleiset hiv-tartunnat, ei-toivotut raskaudet, seksuaalisuutta loukkaava väkivalta ja riisto sekä usein virheellistä tietoa välittävän median lisääntyvä vaikutus lapsiin ja nuoriin. Seksuaalikasvatusohjelmia voidaan perustella erinomaisesti myös koulujen nykyisillä yleistasoisilla oppimistavoitteilla, joita ovat esimerkiksi vastuullinen kansalaisuus, oppilaiden vahvistuva usko itseensä ja mahdollisuuksiinsa sekä terveiden elämäntapojen tukeminen.

Seksuaalikasvatus voidaan sisällyttää opetusohjelmaan käytännössä kolmella eri tavalla, joista kaikilla on hyötynsä ja haittansa vallitsevan tilanteen mukaisesti.

1. Seksuaalikasvatus täysin erillisenä oppiaineena. Opetuksen tarjoaa sitä varten koulutettu, mahdollisesti koulun ulkopuolinen opettaja.
2. Seksuaalikasvatuksen opetus yhdistetään useampaan kuin yhteen nykyiseen oppiaineeseen. Opetussuunnitelman eri osat yhdistetään sopiviin oppiaineisiin (esim. fyysiset seikat biologiaan, moraaliset kysymykset etiikkaan tai filosofiaan, käyttäytyminen terveystietoon). Kokemus tästä mallista on osoittanut, että opetusta koordinoimaan on nimettävä päävastuuhenkilö/-taho, jottei oppiaine ”unohdu”.
3. Seksuaalikasvatus yhdistetään (uuteen) laaja-alaiseen elämäntaitojen tai terveystiedon oppiaineeseen, joka on kyllin laaja kattamaan seksuaalikasvatuksen muiden siihen liittyvien aiheiden ohella. Opettajankoulutuksen kannalta tämä malli tarjoaa etuja muihin malleihin verrattuna, sillä oppiaine on niin laaja, että sillä voidaan perustella tarve opettajien erikoistumiskoulutukseen⁶.

Malli luo synergiaa toisiinsa liittyvien aiheiden välille. Tällä lähestymistavalla on kuitenkin myös haittapuolensa, sillä se vaatii runsaasti tilaa opetusohjelmasta, mikäli tällaista oppiainetta ei vielä ole.

Eri vaihtoehtojen toimivuus riippuu vahvasti maan tilanteesta. Oikeita tai vääriä ratkaisuja ei ole, sillä kaikilla kolmella vaihtoehdolla on hyvät ja huonot puolensa. Kaikissa tapauksissa on tärkeää nimetä vastuuhenkilö, joka on selkeästi vastuussa opetuksesta tai oppiaineen koordinoinnista.

TIETOISKU 3: VIRO: KOKONAISVALTAISEN SEKSUAALIKASVATUS YHDISTETTYNÄ HUMAN STUDIES -OPPIAINEESEEN

Viro itsenäistyi Neuvostoliitosta vuonna 1991 ja on sen jälkeen kehittänyt peruskouluille täysin uuden opetusohjelman (luokat 1–9; 7–16-vuotiaat). Maalla on siis ollut ainutlaatuinen ja historiallinen tilaisuus aloittaa seksuaalikasvatus. Seksuaalikasvatuksen puolestapuhujat vaativat kovaaäänisesti sen ottamista mukaan uuteen opetusohjelmaan. Vuonna 1996 sen opetus aloitettiin osana uutta Human Studies (”ihmistieteet”) -oppiainetta. Oppiaineen virallinen tavoite oli ”kokonaisvaltaisen persoonallisuuden kehittäminen sekä yleisten humanististen arvojen ja sosiaalisten taitojen edistäminen”, mikä tarjosi täydelliset puitteet kokonaisvaltaiselle seksuaalikasvatukselle. Kaikille luokille järjestetään opetusta seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista sekä vuorovaikutustaidoista ja itsensä ja toisten kunnioittamisesta. Opetusta seksuaalisuuden ydinkysymyksistä järjestetään 5.–7. luokalla, kun oppilaat ovat 11–14-vuotiaita. Opettajankoulutukseen on panostettu huomattavasti. Opettajat ovat myös perustaneet Human Studies -opettajien yhdistyksen, joka valvoo oppiaineen opetuksen laatua. Opetusohjelmaa on uudistettu kahdesti, vuosina 2002 ja 2010, vastaamaan uusimpia tietoja ja haasteita. Ohjelma on parantanut nuorten seksuaaliterveydestä kertovien mittareiden tuloksia huomattavasti. Sen käyttöönoton jälkeen teini-ikäisten raskaudet ovat vähentyneet yli 60 %, seksitauti- ja hiv-tartunnat vielä sitäkin enemmän (Haldre ym., 2012).

4. Poliittinen vastustus

Vaikka opetusministeriö ja/tai muut asiaankuuluvat viranomaiset suunnittelisivat tai harkitsisivat vakavasti nykyisten ohjelmien uudistamista tai seksuaalikasvatuksen aloittamista, muut poliittiset ja yhteiskunnalliset ryhmät saattavat usein vastustaa sitä tai alkavat vastustaa sitä prosessin aikana. Vastustuksen

6 Suomella on erittäin hyviä kokemuksia mallin käytöstä. Ks. jäljempänä oleva tietoisuus 5.

laajuus voi vaihdella, ja on erityisen tärkeää muodostaa alusta asti vahvoja poliittisia ja yhteiskunnallisia yhteenliittymiä sen kumoamiseksi.

5. Epäilevä asenne kansallisen tason lähestymistapoja kohtaan

Joskus väitetään, että seksuaalikasvatuksen aloittamisen ei kuulu olla kansallisen tason toimijoiden vastuulla. Näkemyksen mukaan kansallisia opetusohjelman puitteita tai ohjeita ei tarvita. Vastuu siirretään sen sijaan paikalliselle tai jopa yksittäisten koulujen tasolle. Se saattaa joissain tapauksissa toimia, mutta aivan liian usein se aiheuttaa suuria vaihteluja seksuaalikasvatuksen laatuun.

6. Jatkuvuus

Seksuaalikasvatus on aloitettava ja toteutettava kestävästi, jotta aikaansa ja resurssiaan sijoittaneet tahot voivat olla varmoja, ettei sitä hylätä poliittisesta päähänpistosta. Seksuaalikasvatuksen jatkuvuutta voidaan merkittävästi parantaa asettamalla se kansallisen tason vastuuksi. Hyvä esimerkki tästä on Saksa, missä seksuaalikasvatusta säädellään kansallisella lainsäädännöllä.⁷ Jatkuvuuteen voidaan pyrkiä ja se voidaan taata eri tasoilla. Ohjelma kannattaa ankkuroida myös alueellisiin ja/tai paikallisiin rakenteisiin. Yksittäisten koulujen tasolla jatkuvuutta tukevat tiivis yhteistyö muiden paikallisten toimijoiden kanssa, rehtorin ja opetustoimen viranomaisten selkeä tuki sekä seksuaalikasvatuksen sisällyttäminen koulun toiminnan kuvaukseen.

MAHDOLLISUUKSIA

Kun seksuaalikasvatusohjelmien aloittamista tai uudistamista valmistellaan, haasteiden lisäksi on huomioitava mahdollisuudet, sillä ne saattavat helpottaa prosessia. Ohjelmiin liittyy seuraavia mahdollisuuksia.

1. Rakentaminen nykyisen osaamisen varaan

Melkein kaikissa maissa seksuaalikasvatuksen elementtejä on jo otettu mukaan oppiaineisiin tai koulun muihin toimintoihin, vaikka useimmiten nimikkeenä ei ole ”seksuaalikasvatus”. On suositeltavaa kartoittaa nykyiset koulutustoimet ja arvioida niiden laatu vertaamalla niitä Standardien suosituksiin ja mahdollisuuksien mukaan pyytää oppilailta itseltään palautetta. Kouluissa on seuraavia seksuaalikasvatukseen liittyviä toimintoja:

1. Koulujen terveystalvvelujärjestelmät, joissa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista keskustellaan. Kouluterveydenhoitajat tai -lääkärit voivat suorittaa vuosittaisia tarkastuksia tai tarjota neuvontaa, minkä osana voi olla seksuaaliterveysneuvontaa. Oppilailla voi myös olla mahdollisuus käyttää tällaisia terveystalvveluja seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten tai ongelmien yhteydessä. (Katso jäljempänä oleva tietoisuku7.)
2. Seksuaalikasvatuksen osa-alueiden yhdistäminen muihin oppiaineisiin (ks. edellä). Useimmiten perustiedot ihmiskehosta ja sen toiminnasta saadaan ihmisen biologiaa käsittelevillä oppitunneilla. Nykyisin niillä käsitellään useimmiten myös ihmisen lisääntymistä. Useimmissa kouluissa opetetaan nykyisin myös terveyttä edistävää käyttäytymistä, henkilökohtaista hygieniää tai vastaavasti nimettyä oppiainetta, jossa yleensä käsitellään myös turvallista seksuaalikäyttäytymistä ainakin jollain tavoin. Normeja, arvoja, moraalaa ja uskomuksia käsitellään useimmiten yhteiskuntaopin, Human Studies -oppiaineen, kansalaistaitojen tai uskonnon tunneilla.
3. Useimmissa maissa avoin seksuaalikasvatus aloitettiin jo ennen kuin opetusministeriö päätti sisällyttää sen opetusohjelmaan. Sen kehittämisestä ja toteuttamisesta huolehtivat enimmäkseen yksittäiset koulut tai opettajat. Joskus koulut tai opettajat kutsuvat terveystalvvelun työntekijöitä puhumaan kouluille tai lähettävät luokkia läheisille nuorten terveystalvvelulle opetusta varten. Seksuaalikasvatukseen erikoistuneilla kansalaisjärjestöillä on usein ollut erityinen rooli tällaisissa järjestelyissä.
4. Kuten edellä todettiin, monissa Euroopan maissa seksuaalikasvatus on aloitettu virallisesti, ja sitä järjestetään erilaisissa kouluissa. Nimikkeenä ei kuitenkaan välttämättä ole ”seksuaalikasva-

7 BZgA (1997): General Concept for Sex Education of the Federal Centre for Health Education in cooperation with the Federal States. Köln.

tus” vaan ”perhekasvatus”, ”ihmissuhdetaidot” tai ”elämäntaidot”. Näissä maissa ohjelmia voidaan haluta parantaa, laajentaa tai pidentää kattamaan uusia ikäryhmiä, sisältöä tai lähestymistapoja.

5. Nuorten seksuaaliseen käyttäytymiseen kohdistetut ehkäisykampanjat voivat myös tarjota lähtökohdan seksuaalikasvatuksen kehittämiseksi kouluissa.
6. Useimmissa maissa nuoriso- ja terveysjärjestöillä (useimmiten kansalaisjärjestöjä) on paitsi kokemusta seksuaalisuuskasvatuksesta myös sitä koskevien väärinkäsitysten oikaisemisesta. Ne voivat olla kasvatustajien tärkeitä tukijoita.

2. Olemassa olevat resurssit

Jo olemassa olevat resurssit helpottavat seksuaalikasvatuksen aloittamista: opettajia on jo palkattu, opettajankoulutuksen rakenteet on luotu ja monissa maissa on tarjolla kouluterveydenhuoltoa. Kaikki tämä helpottaa seksuaalikasvatukseen investoimista – varsinkin jos huomioidaan, että investoiminen nuoreen sukupolven maksaa itsensä myöhemmin takaisin vähentyneinä terveydenhuollon ja sosiaalisen tuen kuluina.

Valmiita materiaaleja (esimerkiksi lastenkirjoja, pelejä ja elokuvia) voidaan käyttää seksuaalikasvatustohjelmien luomiseen – niiden kustantajat/tekijät voivat myös osoittautua arvokkaiksi kumppaneiksi.

3. Yhteydet kansainväliseen kehitykseen

Maaillalla seksuaalikasvatusta pidetään tärkeänä osana seksuaalisten ongelmien ehkäisyä. Aihetta on käsitelty useissa julkaisuissa (ks. johdanto ja erityisesti tietoisuus 2). WHO, UNESCO, UNFPA ja IPPF puoltavat vahvasti kouluissa annettavaa seksuaalikasvatusta ja tarjoavat siihen teknisiä apuvälineitä ja materiaaleja.

Kouluilla on myös erityinen mahdollisuus luoda seksuaalikasvatukselle kattavat perusteet ottamalla terveyden edistäminen osaksi koulun toiminta-ajatusta. Schools for Health in Europe⁸ -verkosto tarjoaa yhdessä WHO:n Euroopan aluetoimiston, Euroopan neuvoston ja Euroopan komission kanssa puitteet tälle prosessille. Aloitteeseen osallistuvat maat sitoutuvat vahvistamaan mahdollisuuksiaan tarjota terveellinen elin-, oppimis- ja työympäristö.

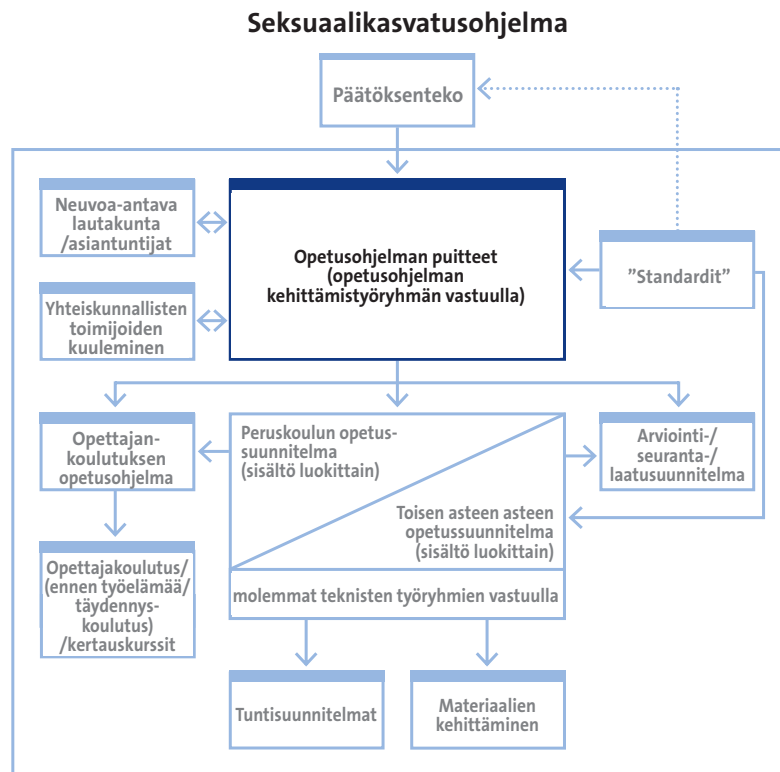
2.4 Valvonnan ja arvioinnin suunnittelu

Miten arvioidaan ja valvontaan?

Valvonta ja arviointi ovat seksuaalikasvatustohjelmien kehittämisen ja toteuttamisen keskeisiä elementtejä. Ne on suunniteltava jo varhaisessa vaiheessa ja niihin on varattava resursseja. Lisätietoja on luvussa 6.

8 <http://www.schoolsforhealth.eu>, luettu 14.4.2013, ks. myös: World Health Organization. What is a health promoting school? (http://www.who.int/school_youth_health/gshi/hps/en/index.html, luettu 28.2.2013).

3 Opetusohjelman puitteista sopiminen

Millainen seksuaalikasvatusohjelma maassa on järjestettävä?

Hyvä lähtökohta seksuaalikasvatusohjelman kehittämiselle (tai muokkaamiselle) on opetusohjelman puitteita koskeva sopimus (ks. kaavio 1a), joka on järkevintä solmia asteittain. Kuten edellä on kuvattu, ihan-teellisimmillaan opetusohjelman kehittämistyöryhmä tekee päätöksensä kuultuaan laajalti muita sidos-ryhmiä; osan päätöksistä voi tehdä myös opetussuunnitelman kehittämisestä huolehtiva työryhmä.

3.1 Yleisten oppimistavoitteiden määrittely

Mitä lasten ja nuorten tulisi oppia?

Opetusohjelman puitteissa määritellään yleensä yleiset, laajat osaamistavoitteet, esimerkiksi oppilaiden päätöksentekokyvyn vahvistuminen tai kriittisen ajattelun osaaminen. Osaamistavoitteita voidaan määrittellä myös tietyille ikäryhmälle tai kehitysasteelle. Tällaisia osaamistavoitteita ovat esimerkiksi rajojen asettaminen ja omasta ja muiden yksityisyyden tarpeesta huolehtiminen. Osaamistavoitteet eivät koske ainoastaan oppilaiden tietoja vaan myös arvoja, asenteita ja taitoja.

Kun opetussuunnitelman kehittäminen etenee, sen sisältöä koskevat osaamistavoitteet määritellään entistä yksityiskohtaisemmin.

3.2 Ikäryhmien valinta: ikätasolle sopiva lähestymistapa

Minkä ikäisille lapsille ja nuorille pitäisi järjestää seksuaalikasvatusta?

Opetettavia ikäryhmiä tai luokka-asteita koskeva päätös on äärimmäisen tärkeä, sillä se vaikuttaa moniin muihin päätöksiin. Standardeissa kannustetaan aloittamaan seksuaalikasvatus varhain ja kertaamaan sisältöä myöhemmin siten, että asioita käsitellään kerta kerralta yksityiskohtaisemmin lapsen/nuoren kehitysvaiheen mukaan. Tätä lähestymistapaa perustellaan sillä, että lasten kysymykset ja kyky ymmärtää muuttuvat iän myötä. Varhainen aloitus myös vähentää aiheiden kiusallisuutta; kun aiheet ovat ennestään tuttuja, niiden käsitteleminen murrosiässä helpottuu. Mikä tärkeintä, lasten on oltava valmiita käsittelemään seksuaalisuuteen liittyviä asioita ennen niiden kohtaamista. (Tyttyöjen on esimerkiksi tiedettävä kuukautisista ennen niiden alkamista.) Lasten ja nuorten on lisäksi saatava tietoa seksuaalisesta käyttäytymisestä ennen kuin he aloittavat ensimmäiset seksuaaliset suhteensa, mikä useimmissa Euroopan maissa tapahtuu 14–18-vuotiaana.⁹ Saatu tieto auttaa heitä tekemään tulevaisuudessa tietoon perustuvia päätöksiä. Näistä syistä kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus alkaa monissa Euroopan maissa peruskoulussa, toisinaan jo päiväkodissa. On itsestään selvää, että pienten lasten seksuaalikasvatus poikkeaa huomattavasti pidemmälle kehittyneiden nuorten seksuaalikasvatuksesta.

3.3 Oppiaineen ja opettajan valinta

Kuka opettaa seksuaalikasvatusta?

Edellä on jo kerrottu, että seksuaalikasvatuksen järjestämistä hankaloittaa opetusohjelmien rajallisuus. Vaihtoehtoja on kolme: 1) seksuaalikasvatus itsenäisenä, erillisenä oppiaineena 2) seksuaalikasvatuksen yhdistäminen muihin oppiaineisiin, joissa käsitellään jotain tiettyä seksuaalikasvatuksen osa-aluetta, tai 3) sen yhdistäminen esimerkiksi elämäntaitojen tai terveystiedon kaltaiseen laajaan oppiaineeseen.

Valittu vaihtoehto vaikuttaa myös tulevan opettajan tehtäviin. Jos seksuaalikasvatus yhdistetään esimerkiksi biologiaan (elimistön kehitys, hedelmällisyys ja ehkäisy), yhteiskuntaoppiin (seksuaaliset oikeudet, seksuaalisuuden sosiaaliset ja kulttuurilliset taustatekijät) ja uskontoon (keskustelu arvoista), näiden aineiden opettajat opettavat myös seksuaalikasvatusta ja tarvitsevat sitä varten koulutusta. Jos seksuaalikasvatusta varten luodaan uusi oppiaine, on päätettävä, ketkä sitä opettavat ja miten heidät koulutetaan.¹⁰

Seksuaalikasvatuksen tueksi voidaan kutsua myös ulkopuolisia asiantuntijoita (esimerkiksi terveysalalta tai seksuaali- ja lisääntymisterveyttä ja -oikeuksia edistävilta kansalaisjärjestöiltä). Monissa maissa on koulutettu samanikäisiä vertaiskouluttajia. Pitkällä tähtäimellä vertaiskouluttajat voivat olla yksi osa koulujen kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta, mutta eivät sen ainoa osa. Heidän oma seksuaalinen kehityksensä on myös kesken, mikä saattaa vaikuttaa heidän tapaansa opettaa aiheesta. Lisäksi vertaiskoulutus on pitkällä aikavälillä kallista, sillä uusia kouluttajia on koulutettava koko ajan. Muitakin yhteistyömahdollisuuksia tulee kartoittaa.

3.4 Seksuaalikasvatuksen ajankäytön suunnittelu

Kuinka paljon aikaa seksuaalikasvatukseen on varattava?

Käytännön kysymysten lisäksi opetusohjelmasta vaadittavaan tilaan vaikuttaa huomattavasti seksuaalisuuden ja seksuaalikasvatuksen moniulotteinen luonne. Seksuaalikasvatuksessa ei opita ainoastaan faktatietoja vaan myös tunteiden huomioimista ja itseilmaisua, kehitetään positiivista käsitystä omasta itsestä ja tietoisuutta omista ja toisten oikeuksista, harjoitellaan sosiaalisia taitoja ja neuvottelukykä ja muita

⁹ Ks. esim. Currie ym. (2012).

¹⁰ Opettajia ei tule painostaa opettamaan seksuaalikasvatusta. Lisätietoja: WHO:n Euroopan aluetoimisto/BZgA (2010), s. 31.

vastaavia taitoja. Seksuaalikasvatuksessa on pitkälti kysymys elämän perustaitojen oppimisesta, oman siimmän ja elämän pohtimisesta sekä näiden tietojen ja taitojen käyttämisestä intiimeissä ihmissuhteissa. Samoja taitoja ja asenteita tarvitaan myös elämän muihin haasteisiin, muun muassa ystävyysuhteiden solmimiseen, konfliktitilanteisiin, perusteltujen päätösten tekemiseen ja ei-toivotun ryhmäpaineen torjumiseen. Näistä syistä seksuaalikasvatusta sulautetaankin yhä useammin laajempaan elämäntaitojen opetukseen, joka kattaa myös muita aiheita, kuten terveelliset ruokailutottumukset, onnettomuuksien välttäminen ja päihteiden väärinkäytön ehkäisy. Seksuaalikasvatuksella on kuitenkin omat erityisvaatimuksensa ja lähestymistapansa. Seksuaalikasvatukseen varattava aika riippuu pitkälti siitä, onko yleinen elämäntaitojen opetus jo aloitettu. Jos on, seksuaalikasvatukseksi riittää elämäntaitojen soveltaminen seksuaalisuuteen. Jos ei, yleisiä elämäntaitoja on opetettava seksuaalikasvatuksen yhteydessä.

Aiemmin tehdyt päätökset ikäryhmistä ja luokista vaikuttavat huomattavasti siihen, miten paljon seksuaalikasvatukseen varataan aikaa. Jos seksuaalikasvatusta on Standardien suositusten mukaisesti jatkuvaa (eli sitä järjestetään jokaisella tai joka toisella luokalla), kutakin vuosiluokkaa varten varataan vähemmän tunteja kuin siinä tapauksessa, että seksuaalikasvatusta on kertaluontoista.

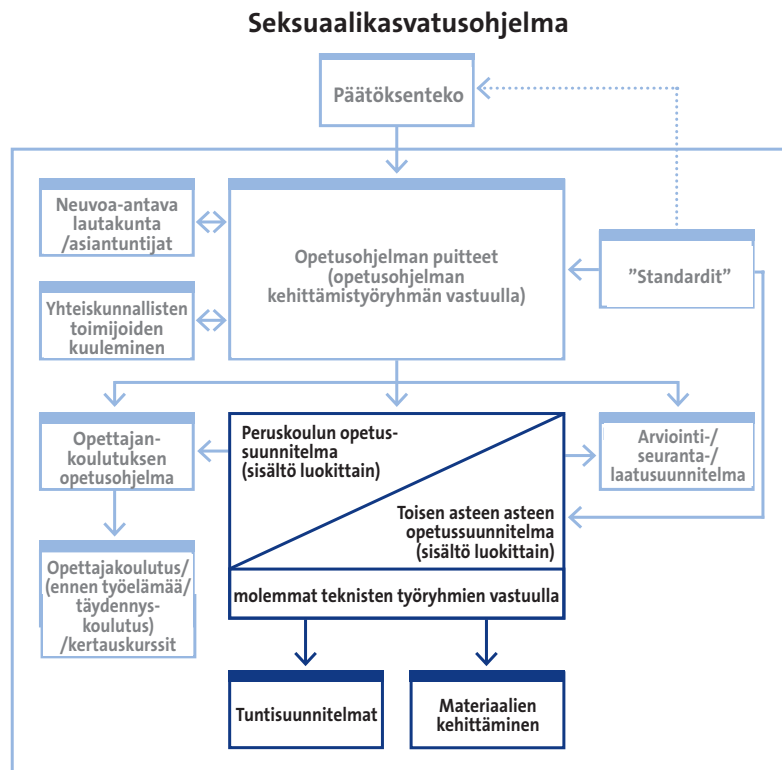
Standardien liitteenä olevassa taulukossa asetetaan eri ikäryhmille oppimisen ja osaamisen vähimmäistavoitteet (ks. kaavio 2, s. 42). Niitä voidaan pitää kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen ydinsisällönä, ja ne opastavat myös ajankäytön suunnittelua.

TIETOISKU 4: ALANKOMAA: SUHTEET JA SEKSUAALISUUS -KASVATUS PERUSKOULUSSA

Peruskoulun suhteet ja seksuaalisuus -opetusohjelman (8 luokkaa, oppilaiden ikä 4–12 vuotta) kehitti alun perin Alankomaiden seksuaalisuuden asiantuntijakeskus Rutgers WPF vuonna 1990. Opetusohjelmaan lisättiin hiljattain myös verkko-oppimisosuus. Opetusohjelman tavoitteeksi on kirjattu ”hygienian ja terveellinen käyttäytyminen”. Seksuaalisuus ja seksuaalinen monimuotoisuus ovat olleet pakollisia aiheita vuodesta 2013. Opettajat voivat hyödyntää työssään yli kuuttakymmentä eri luokille valmistettua tuntisuunnitelmaa. Alemmilla luokilla keskitytään ihmiskehon tuntemukseen, käsitykseen itsestä ja muista, alastomuuteen, tyttöjen ja poikien eroihin, ystävyteen ja kehon koskettamiseen. Kun oppilaiden ikä, kiinnostus ja käsityskyky kasvavat, huomio siirretään asteittain esimerkiksi sellaisiin aiheisiin kuin käsitys omasta itsestä, tyttöjen ja poikien ajatukset vastakkaisesta sukupuolesta, ystävyysuhteiden solmiminen ja säilyttäminen, rakastuminen, seksin merkitys sekä seksuaalinen hyväksikäyttö ja sen torjuminen. Ylimmillä luokilla (10–12) tärkeitä aiheita ovat murrosiän aiheuttamat muutokset, ystävyys ja rakkaus, seurustelu, medialukutaito, seksuaalisuus ja ehkäisy sekä ei-toivotun ryhmäpaineen torjuminen. Opetusohjelma huomioi lasten seksuaalisen, sosiaalisen, emotionaalisen ja fyysisen kehityksen kaikki vaiheet. Metodit ovat leikkisiä ja monipuolisia.

Vuodesta 2004 järjestetty ”Week van de Lentekriebels” (”kevätkuumeen viikko”) -kampanja on innostanut neljänneksen kouluista (1800 koulua 7000:sta) mukaan ohjelmaan. Osallistujakoulujen määrä kasvaa vauhdilla: pelkästään vuonna 2012 ohjelmaan osallistui 480 koulua. Kukin luokalle pidetään keskimäärin 6–7 oppituntia. Niissä kouluissa, joissa ohjelma toteutetaan joka vuosi joka luokalla, oppilaat saavat noin 50 tuntia seksuaalikasvatusta ennen siirtymistä toisen asteen kouluihin.

4 Opetussuunnitelman rakentaminen

Mitä sisältöjä kullekin ikäryhmälle opetetaan?

Opetussuunnitelmien kehittäminen etenee alla kuvattujen vaiheiden kautta. Tämän lyhyen katsauksen tarkoituksena on kuvata eri vaiheissa tarvittavat toimet, muttei niiden konkreettisia tuloksia.

4.1 Eri ikäryhmille ja kouluille soveltuvista opetussuunnitelmista vastaavien monitieteellisten kehittämissuunnitelmien perustaminen

Kuka kehittää eri opetussuunnitelmat?

On suositeltavaa perustaa ainakin kaksi työryhmää kehittämään eri opetussuunnitelmia, sillä eri-ikäisiä kohderyhmiä varten vaaditaan huomattavasti erilaisia taustatietoja oppisällöistä, -metodeista ja ihmisen kehityksen teorioista. Tällainen lähestymistapa on myös käytännöllinen: kehitystyöhön on otettava mukaan monia sidosryhmiä ja eri alojen asiantuntijoita. Erilliset työryhmät takaavat ryhmien pienen koon ja toimivuuden. On kuitenkin varmistettava, että työryhmien työ ja toimet ovat linjassa keskenään. Ryhmissä tulisi olla koulujen, opettajien, vanhempien ja nuorten itsensä edustajia sekä opetusohjelmien/-suunnitelmien kehittämisen asiantuntijoita, kehityspsykologeja, pedagogeja ja terveysalan ammattilaisia (mieluiten sellaisia, joilla on kokemusta seksuaaliterveydestä). Mukaan tulisi ottaa myös edustajia vähemmistö- ja maahanmuuttajaryhmistä sekä ryhmistä, joilla on erityistarpeita. Opetusohjelman puitteet ja opetusohjelman kehittämissuunnitelman päätökset muodostavat työryhmien työlistan.

4.2 Opetussuunnitelman kehittäminen: luokkakohtaisten oppimis- ja osaamistavoitteiden sisällöt. Millaista opetussisältöä kullekin luokalle tarjotaan?

Opetussuunnitelmatyöryhmien työtä ohjaavat opetusohjelman puitteet ja niissä määritellyt oppimis- ja osaamistavoitteet. Oppisuunnitelmien tarkkuus vaihtelee maittain, koska eri maissa on erilainen lainsäädäntö ja toimintatavat. Jos oppimis- ja osaamistavoitteet ovat hyvin suurpiirteisiä, tässä vaiheessa eri sisällöt ja luokkia koskevia tavoitteita on tarkennettava. Standardit ohjaavat tavoitteiden tarkentamista ja eri ikäryhmille/luokille opettavien aiheiden valintaa. Standardeissa huomioidaan aiheiden looginen eteneminen oppilaiden kehitysasteen mukaan. Kertaalleen käsiteltyjä aiheita kerrataan ylemmillä luokilla yksityiskohtaisemmin tai eri näkökulmasta. Standardit ohjaavat myös yksityiskohtaisten oppimis- ja osaamistavoitteiden kehittämistä, sillä niissä määritellään kuhunkin aiheeseen liittyvät taidot ja asenteet, jotka lapsen/nuoren tulisi omaksua (ks. kaavio 2).

6–9 VUOTTA	TIEDOT Lapselle on kerrottava	TAIDOT Lapsi on opetettava	ASENTEET Lasta on autettava
Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	<p>kehon muutoksista, kuukautisista, ejakulaatiosta, yksilöllisistä eroista kehityksessä ajan mittaan</p> <p>naisten ja miesten välisistä (biologisista sisäisistä ja ulkoisista) eroista</p> <p>hygieniasta</p>	<p>tuntemaan oikeita sanoja ruumiinosista ja niiden toimintoista ja käyttämään niitä</p> <p>arvostamaan kehon muutoksia</p> <p>tutkimaan kehoaan ja huolehtimaan siitä</p>	<p>hyväksymään epävarmuus, joka johtuu muutoksista, jotka hän tunnistaa kehoonsaan kehittämään myönteinen kehonkuva ja minäkuva: itsetunto kehittämään myönteinen sukupuoli-identiteetti</p>
9–12 VUOTTA	TIEDOT Lapselle on kerrottava	TAIDOT Lapsi on opetettava	ASENTEET Lasta on autettava
Ihmiskeho ja ihmisen kehitys	<p>hygieniasta (kuukautisista, ejakulaatiosta)</p> <p>murrosiän varhaisista muutoksista (henkiset, fyysiset, sosiaaliset ja tunne-elämän muutokset ja niiden mahdolliset erot)</p> <p>sisäisistä ja ulkoisista sukupuoli- ja lisääntymiselimistä ja niiden tehtävistä</p>	<p>vastaanottamaan nämä muutokset omassa elämässään</p> <p>tuntemaan oikeat ilmaisut ja käyttämään niitä</p> <p>puhumaan murrosiän muutoksista</p>	<p>ymmärtämään ja hyväksymään kehojen muutokset ja erot (peniksen, rintojen ja vulvan koko ja muoto voivat vaihdella merkittävästi, kauneusihanteet muuttuvat ajan mittaan ja vaihtelevat eri kulttuureissa)</p> <p>kehittämään myönteinen kehonkuva ja minäkuva: itsetunto</p>

4.3 Tuntisuunnitelmien kehittäminen

Millaisia oppitunteja voidaan pitää?

Tuntisuunnitelmien (joilla tarkoitetaan tässä julkaisussa opetustyön ohjeeksi laadittuja yksityiskohtaisia yksittäisten oppituntien kuvauksia) laatiminen ei ole pakollista – monissa maissa oppituntien suunnittelu on täysin opettajan vastuulla. Tuntisuunnitelmista voi kuitenkin olla paljon hyötyä varsinkin, jos opettajilla ei vielä ole riittävä koulutusta tai he ovat haluttomia puhumaan seksuaalisuudesta.

Tuntisuunnitelmassa on yleensä seuraavat osat:

- oppitunnin tavoitteiden kuvaus
- ohjeet opettajalle (ihannetilassa myös taustamateriaalit)
- yksityiskohtainen kuvaus oppitunnin tehtävistä ja harjoituksista ja niiden tarkat ajat
- luettelo tarvittavista materiaaleista (esim. fläppitaulu, kynät, monisteet, video)
- aiempaan kokemukseen perustuvia ohjeita sellaisten opetusmetodien valintaan, joilla oppitunnin tavoitteet saavutetaan, esimerkiksi roolipeli tai videon katsominen
- mahdollisesti: oppilaille jaettavat monisteet.

Tuntisuunnitelmat voidaan sisällyttää opettajan käsikirjaan (ks. jäljempänä). Seksuaalikasvatuksen eri aiheita koskevia esimerkkituntisuunnitelmia tai -harjoituksia on helppo löytää. Pyörää ei siis ole tarvetta keksiä uudelleen. Yli 15-vuotiaiden seksuaalisuutta, sukupuolta ja hiv:tä koskevia oppitunteja on ideoitu esimerkiksi julkaisussa *It's all one curriculum (International Sexuality and Hiv Curriculum Working Group, 2009)*.¹¹

Opettajien uusien ideoiden ja rohkaisun tarpeen ja heillä jo olevan tiedon ja luovuuden välille on tärkeää löytää tasapaino. Opettajan motivaatio saattaa laskea, jos jokaista aihetta varten annetaan valmis tuntisuunnitelma.

4.4 Materiaalien kehittäminen (opettajan opas, oppilaan tekstikirja)

Millaisia opettajan apuvälineitä tarvitaan?

Kattava **opettajan käsikirja** sisältää kaikki tiedot, jotka opettaja tarvitsee opetussuunnitelman toteuttamiseksi. Käytännössä tarvitaan useita käsikirjoja eri-ikäisiä oppilaita varten. Käsikirjoissa voi olla:

- **opetussuunnitelma**
- **taustamateriaalia** opetussuunnitelman aiheista, joita ovat muun muassa psykososiaalinen/seksuaalinen kehitys eri ikävaiheissa, keskeiset epidemiologiset tiedot teini-ikäisten seksuaaliterveydestä, seksuaalisuuden ja ihmisoikeuksien yhteys yleensä ja erityisesti lasten oikeudet, kirjallisuusluettelo (ks. Standardit)
- ohjeita **sopivista opetusmetodeista**, jotka kannustavat kaikkia oppilaita osallistumaan
- joidenkin **peruserätyöskytysten** kuvaukset, esim. miten luokkaan saadaan syntymään positiivinen, vastaanottavainen ja turvallinen ilmapiiri ja miten hiljaisimmatkin oppilaat saadaan osallistumaan
- ohjeita **ristiriitatilanteisiin**
- tietoa paikallisista/alueellisista **tukiverkostoista**, joiden puoleen opettaja voi tarvittaessa ohjata oppilaita (esim. seksuaalisuutta loukkaava väkivalta, raskaudet ja seksitautitartunnat)
- tarkoitusta varten laadittuja tai muista lähteistä poimittuja esimerkinomaisia **tuntisuunnitelmia**
- (mahdollisesti) kirjallisia tai audiovisuaalisia **materiaaleja** käytettäväksi luokassa

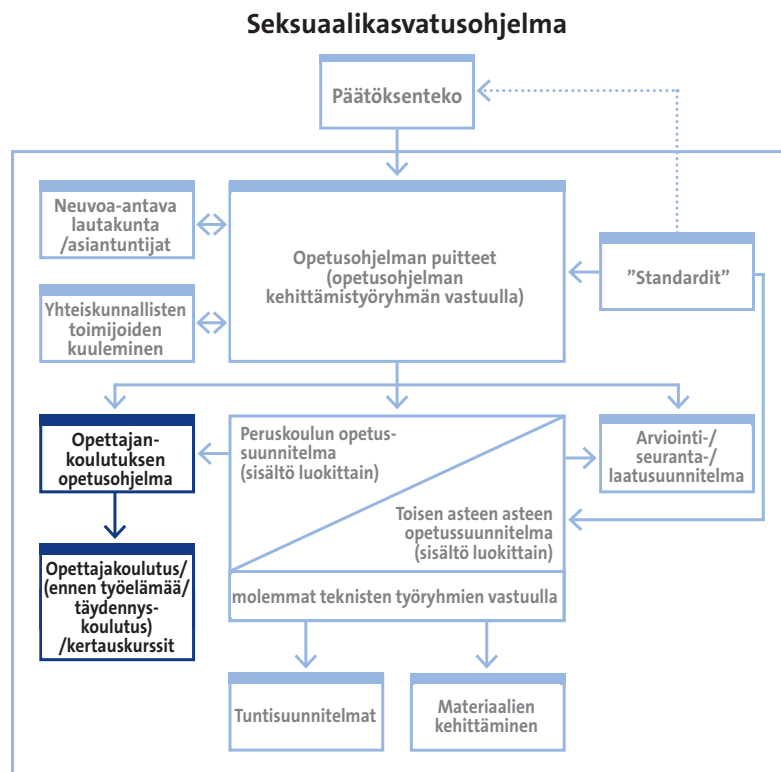
¹¹ Yksityiskohtaisuudeltaan eritasoisia tuntisuunnitelmia on julkaistu muuallakin, ks. esim. Path (2002) ja Timmermanns & Tuijer (2008).

- tietoja soveltuvista työkaluista/materiaaleista ja niiden sijainnista (esim. verkkolähteet) tai valmistamisesta.

Oppilaan käsikirja tai materiaalit on suunniteltu tarjoamaan perustiedot ja taustamateriaaleja luokassa käsiteltävistä aiheista. Se tukee, muttei korvaa luokassa järjestettävää opetusta. Oppilaan käsikirjan näkökulman ja sisällön on tärkeää vastata sitä todellisuutta, jossa lapset ja nuoret varttuvat, sekä heidän todellisia kokemuksiaan. Oppilaiden on voitava tunnistaa itsensä oppikirjasta, lisäksi materiaalin on oltava miellyttävä ja kiinnostusta herättävä. Käsikirjaa ei siis kannata kopioida tai kääntää muualta, ja nuorten on välttämättä osallistuttava sen kehittämiseen. Käsikirjaa on tarkistettava ja uudistettava noin 5–10 vuoden välein, sillä nuorisokulttuuri, keskeinen kuvasto ja kieli muuttuvat.

Kun oppilaiden materiaalia kehitetään, lienee hyödyllistä muistaa, että etenkin teini-ikäiset käyttävät tiedon hankkimiseen erilaisia teknologioita. Painettu tekstikirja tai esite ei aina välttämättä ole paras keino tavoittaa heidät vaan muitakin tapoja tulisi käyttää, esimerkiksi verkkolähteitä, lyhytelokuvia, älypuhelinsovelluksia tai interaktiivisia näyttelyitä.

5 Opettajankoulutuksen kehittäminen ja toteutus

Miten opettajia tulisi valmistella seksuaalikasvattajiksi?

Opettajien kouluttaminen on oleellista, sillä opettavat aiheet ovat toisinaan arkaluontoisia ja edellyttävät siksi opettajalta erityistaitoja. Opettajat eivät myöskään välttämättä osaa tarvittavia vuorovaikutteisia ja osallistumiseen kannustavia opetusmetodeja. Monet opettajat eivät halua opettaa arkoja aiheita henkilökohtaisista, uskonnollisista tai moraalisisista syistä. He saattavat tuntea olonsa epävarmaksi ja siksi jättää aiheita pois opetusohjelmasta. Tällaisista asenteista ja epävarmuudesta on tärkeää keskustella opettajankoulutuksessa. Seksuaalisuutta koskevien tietojen välittäminen helpottuu, jos opettajat ovat pohtineet seksuaalisuutta koskevia asenteitaan, tunteitaan, uskomuksiaan, kokemuksiaan ja tapojaan sekä niiden vaikutusta kykyynsä opettaa aiheesta (BZgA 2003). Opettajia kannattanee myös valmistella kohtaamaan vastustusta ja luomaan tukiverkostoja.

5.1 Opettajankoulutuksen opetusohjelman suunnittelusta ja toteutuksesta vastaavan työryhmän perustaminen

Kuka kehittää opettajankoulutuksen opetusohjelman?

Seksuaalikasvatus ei onnistu ilman asianmukaisen pätevyyden hankkineita opettajia, joten heidän koulutustarpeensa on suunniteltava alusta lähtien. Opettajankoulutuksen opetusohjelmaa ja sen toteutusta suunnittelemaan on perustettava työryhmä. Jotta voidaan varmistaa yhdenmukaisuus opetusohjelman puitteiden muiden osien kanssa, opettajankoulutuksen opetusohjelmaa suunnittelevassa työryhmässä on oltava samoja jäseniä kuin opetusohjelman kehittämisryhmässä ja opetussuunnitelman teknisissä kehittämisryhmissä. Työryhmässä tulisi olla myös opettajankoulutuksen, seksuaalikasvatuksen ja seksuaali- ja lisääntymisterveyden, metodologian ja pedagogian asiantuntijoita sekä opettajien ja mahdollisesti oppi-

laiden edustajia. Opettajankoulutusta järjestävien laitosten (esim. yliopistojen) edustajia ei myöskään pidä unohtaa. Työryhmän työn yleinen suunta riippuu opetusohjelman puitteista sekä yksittäisistä opetus-suunnitelmista, joissa määritellään kunkin luokan opetuksen sisällöt ja niihin liittyvät oppimistavoitteet.

5.2 Opettajankoulutuksen muodon ja järjestävän oppilaitoksen/oppilaitosten valinta

Missä muodossa opettajankoulutusta tarjotaan ja kuka valvoo sen toteutusta?

Työssä oleville opettajille on kehitettävä mahdollisuus hankkia täydennyskoulutusta. Täydennyskoulutuksen oppijaksojen laajuus ja sisältö riippuvat enimmäkseen siitä, miten seksuaalikasvatus on päätetty toteuttaa – onko oppiaine itsenäinen, liitetty muihin aineisiin vai yhdistetty esimerkiksi terveystiedon kaltaiseen laajaan oppiaineeseen. Täydennyskoulutuksen tulisi sisältää muutakin kuin kertaluontoisen oppijakson; opettajille tulisi tarjota jatkuvaa tukea. Etäopiskelu tarjoaa mahdollisuuden pitää yhteyttä, jakaa kokemuksia, esittää kysymyksiä ja syventää omaa osaamista. Samalla se vähentää matkakuluja ja opettajien poissaoloja koulusta.

Täydennyskoulutus voi olla erinomainen ensimmäinen askel kohti seksuaalikasvatuksen aloittamista, mutta koulutusta on oleellista tarjota myös osana korkeakoulujen opettajankoulutusta ennen työelämään astumista. Vie luonnollisesti joitain vuosia ennen kuin ensimmäiset tällä tavalla koulutetut opettajat valmistuvat ja alkavat opettaa kouluissa. On päätettävä, osallistuvatko työelämää edeltävään koulutukseen kaikki kiinnostuneet vai ainoastaan tietyn aineen (esimerkiksi biologian ja terveystiedon) opettajiksi opiskelevat.

Alusta asti on suunniteltava kertausjaksoja sekä täydennyskoulutetuille että korkeakouluissa koulutetuille opettajille. Opintojaksojen järjestämisessä voidaan hyödyntää modernia teknologiaa kulujen ja ajan säästämiseksi.

Lisäksi on päätettävä, kuka koulutuksen toteuttaa (esim. yliopistot). Koulutus tulee aiheuttamaan säännöllisiä kuluja, joita varten on budjetoitava varoja.

TIETOISKU 5: SUOMI

Koulussa annettavasta seksuaalikasvatuksesta tuli Suomessa pakollista vuonna 1970, mutta kaksi vuosikymmentä myöhemmin oppiaine muutettiin valinnaiseksi, ja jokainen koulu sai itse päättää, miten seksuaalikasvatus järjestettiin. Muutos huononsi koulujen tarjoaman seksuaalikasvatuksen laatua ja määrää selkeästi (Kontula & Meriläinen, 2007). Samaan aikaan lama heikensi terveyspalvelujen laatua ja kattavuutta. Seurauksena oli nuorten tietämyksen ja ehkäisyn käytön väheneminen ja 50 prosentin kasvu teini-ikäisten raskaudenkeskeytysten määrässä. Tilanteeseen reagoitiin luomalla uuden vuosituhannen alussa uusi terveystiedon oppiaine. Se aloitettiin kouluissa vuonna 2004, ja pakollista siitä tuli vuonna 2006. Suomeen luotiin selkeä, kouluja sitova ja seksuaalikasvatuksen toteutusta ohjaava kansallinen opetusohjelma.

Suomessa päätettiin luoda uusi ja kattava terveyteen liittyvä oppiaine, johon seksuaalikasvatus sisällytettiin. Opettajien on helppo saada koulutusta sen opettamiseen. Joka koulussa joku näistä seksuaalikasvatuskoulutusta saaneista opettajista vastaa oppiaineen suunnittelusta ja kehittämisestä ja sen asianmukaisesta toteutuksesta.

Tutkimusten mukaan seksuaalikasvatuksen laatu ja määrä ovat parantuneet näiden merkittävien muutosten myötä. Selkeää parannusta on havaittu myös ehkäisyn käytössä viimeisimmässä yhdynnässä ja raskaudenkeskeytysluvuissa.

5.3 Opettajankoulutuksen opetusohjelman kehittäminen

Mitä opettajankoulutus sisältää?

Aluksi on sovitettava omaksuttavista osaamisalueista. Opetusohjelman tulisi kattaa seuraavat osa-alueet:

- täsmällinen ja ajantasainen **tieto** (ihmisen) seksuaalisuutta koskevista osa-alueista, kuten biologia, hedelmällisyys, ehkäisy, seksuaaliterveys, seksuaalioikeudet, tunteet, ihmissuhteet, seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset tekijät, seksuaalinen käyttäytyminen. Sukupuolen moninaisuutta on käsiteltävä kaikkien osa-alueiden yhteydessä.
- oppilaiden erilaiset oppimistyyli huomioivien ja oppimista tukevien **interaktiivisten metodien** esittely ja käyttö (ts. auditiivinen, visuaalinen, kinesteettinen oppimistyyli jne.)
- tehokkaiden **opetustaitojen** kehittäminen, ts. oppilaiden tunnepitoisten reaktioiden käsittely, yksityisyydestä huolehtiminen, keskinäisen kunnioituksen ja luottamuksen rakentaminen (ks. Standardit)
- neuvoja **opetusmateriaalien** löytämiseen (esim. elokuvat, verkkosivut, kirjat, tuntisuunnitelmat)
- koulutettavan opettajan **omaa seksuaalisuutta** ja arkojen aiheiden herättämiä positiivisia/negatiivisia reaktioita koskeva **itsereflektio**
- seksuaalisuuteen liittyvän kielen **ammattimaisen ja luontevan** käyttötaidon kehittyminen
- lapsen kehitysprosessin ja teini-ikäisen seksuaalisuuden **ymmärtäminen**
- tieto nuorten ja lasten **tukiverkostoista**, esim. lastensuojelun rakenteet ja menettelytavat (ks. Standardien osa 2, kohta 1.2).
- kansallisen **oikeusjärjestelmän** tunteminen (esim. suojaikäraja, lastensuojelu jne.).

Koulutukseen on varattava aikaa sen mukaan, onko kyseessä täydennyskoulutus vai opettajankoulutuksen yhteydessä tapahtuva koulutus. Opettajien kouluttaminen edellyttää investointeja, mutta takaa tulevan seksuaalikasvatuksen laadun. Kestävät koulutusratkaisut ovat parempia kuin liian lyhyet, pinnalliset tai kertaluontoiset opintojaksot.

5.4 Opettajankoulutuksen toteuttaminen (koulutus opintojen aikana, täydennyskoulutus, kertaus)

Miten opettajankoulutus järjestetään?

Opettajankoulutuksen toteutus on suunniteltava ja budjetoitava sen järjestävän oppilaitoksen (korkeakoulun, opettajankoulutuslaitoksen) kanssa. Seuraavat seikat on huomioitava.

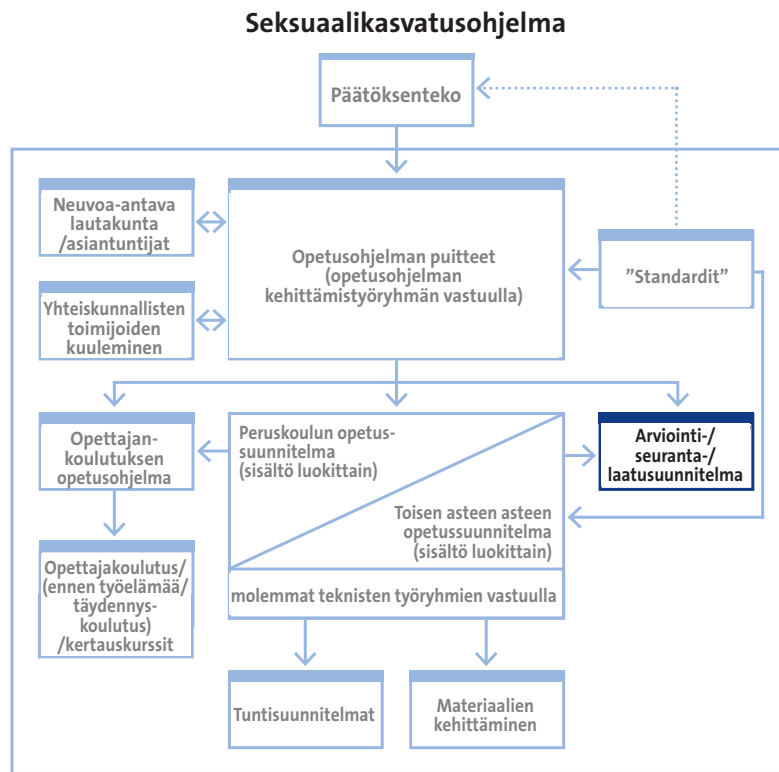
- Millaista koulutusta tarjotaan? Kertausjaksot on myös suunniteltava alusta alkaen.
- Kuka toimii kouluttajana? Kuinka kouluttajat koulutetaan tai millainen pätevyys heiltä vaaditaan?
- Kuinka usein koulutusjaksoja tarjotaan ja montako päivää ne kestävät? Täydennyskoulutusta saavat opettajat tarvitsevat sijaisia.
- Tavoitteena pitäisi olla opettajien seksuaalikasvatuskoulutuksen sisällyttäminen korkeakoulujen opettajankoulutusohjelmiin.

Opettajilla voi olla monia – ehkä henkilökohtaisiakin – syitä olla osallistumatta seksuaalikasvatuskoulutukseen, mikä kannattaa muistaa alusta lähtien. Koulutuksen suunnittelijat voivat harkita, pitäisikö ottaa käyttöön poikkeuslauseke tai -mekanismi, joka mahdollistaa koulutuksesta kieltäytymisen.

Seksuaalikasvatusta käsittelevien koulutusten kehittämisestä, toteuttamisesta ja arvioinnista on saatavilla oppaita.¹²

12 UNESCO Bangkok (2005): Reducing HIV/AIDS vulnerabilities among Students in the School Setting: A Teacher Training Manual. (<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001389/138910E.pdf>, luettu 13.3.2013), tai James-Traore, T. ym.: Teacher Training: Essential for school-based Reproductive Health and HIV/AIDS education. Focus on Sub-Saharan Africa. Family Health International. (<http://fhi.org/NR/rdonlyres/eenkfni7daxt5tafxsfwha6xwa6qo5qkq2l274jaekqluoysf35uwwsoh5m4cseo65aucky5shsdgi/marriedYI4.pdf>, luettu 13.3.2013).

6 Valvonta ja arviointi

Miten selvitetään, täyttääkö seksuaalikasvatus tavoitteensa?

Valvontaan ja arviointiin on kiinnitettävä huomiota alusta alkaen. Kuten kaaviosta ilmenee, ne eivät ole erillisiä toimenpiteitä vaan läheisessä yhteydessä opetusohjelman puitteisiin ja opetussuunnitelmiin. Niitä vastaamaan on perustettava erillinen työryhmä, jossa tulisi olla koulutuksen arvioinnin ammattilaisia sekä edustajia opetusohjelman puitteiden ja opetussuunnitelmien kehittämistyöryhmistä sekä opettajankoulutuksen kehittämis- ja arviointityöryhmästä. Asiantuntijaryhmien päällekkäisyys takaa, että seksuaalikasvatusohjelman eri osa-alueet vastaavat hyvin toisiaan. Ryhmään tulisi ottaa myös oppilaita ja opettajia, jotta mukaan saadaan näkökulmia myös seksuaalikasvatuksen käytännön toteuttajilta ja kohde-ryhmältä. Koulutuksen arviointia varten saattaa olla hyödyllistä tutkia pitkäkestoisia yhteistyömahdollisuuksia yliopistojen kanssa, kuten esimerkiksi Virossa on tehty.

Arvioinnissa voidaan tarkastella koko seksuaalikasvatusohjelmaa ja/tai sen osia (kuten opettajankoulutusta).

Arviointeja on erilaisia.

Valvonta / prosessin arviointi

Tällaisessa arvioinnissa pyritään selvittämään, miten hyvin ohjelma on toteutettu.

Prosessin arvioinnissa tarkastellaan esimerkiksi sitä, toteutetaanko toimia suunnitellusti ja asetettujen tavoitteiden mukaisesti. Arvioinnin avulla ohjelma pysyy aikataulussa, muutoksia voidaan ehdottaa tarvittaessa ja ohjelmaa voidaan parantaa tarkastelemalla sen toteutusta, toteutuksen laatua ja sen toimintaympäristöä (esim. henkilöstöä, rahoitusta). Valvonnalla tarkoitetaan tiedon järjestelmällistä keräämistä ja analysointia sekä tiedonkeruujärjestelmän luomista (kuka kerää ja mitä tietoja, mihin ne tallennetaan jne.). Valvonta on jatkuvaa ja auttaa ohjelman hallinnassa ja ohjaamisessa. Se on siis tärkeä johtamistyökalu.

Seksuaalikasvatusohjelman valvontaa varten on määriteltävä mittareita. Mittareiksi sopivat esimerkiksi uusien opetusohjelman puitteiden mukaista seksuaalikasvatusta järjestävät koulut, seksuaalikasvatukseen osallistuvien oppilaiden määrä, täydennyskoulutusta saaneet opettajat ja ohjelman kehittämisen saama rahoitus. Seksuaalikasvatusohjelman materiaalit ja muut osat on testattava kattavasti, jotta voidaan varmistaa ohjelman soveltuvuus ja hyväksyttävyyys (ks. tietoisuus 6); tiedot on eriteltävä sukupuolen ja iän mukaan.

Tulosten arviointi

Tulosten arvioinnilla pyritään selvittämään, miten tehokas ohjelma on.

Tulosten arvioinnissa tarkastellaan ohjelman vaikutuksia ja tuloksia. Tavoitteena on selvittää, saavuttaako ohjelma tavoitteensa ja miten tehokas se on. Arviointi toteutetaan vertailemalla seksuaalikasvatusohjelman tavoitteita sen tuloksiin. Samalla otetaan huomioon, miten tulokset on saavutettu. Opetusohjelman puitteiden kehittämistyöryhmä määrittelee tavoitteet varhaisessa vaiheessa (ks. luku 3) ja välittää ne tiedoksi arviointiprosessiin. Tavoitteiden saavuttamiseksi tarvitaan mittareita, jotka mittaavat saavutettuja tuloksia.

Tehokkuusmittareiden tulisi perustua ohjelman tavoitteisiin. Niillä tarkastellaan lyhyen aikavälin tuloksia, kuten muutoksia tiedoissa, asenteissa tai käyttäytymisessä. Oppilaiden tyytyväisyyttä ohjelmaan voidaan myös käyttää mittarina.

Vaikutusten arviointi

Vaikutusten arvioinnilla pyritään selvittämään, millaisia vaikutuksia ohjelmalla on ollut.

Siinä keskitytään ohjelman pitkän aikavälin vaikutuksiin, kuten teiniraskauksien tai seksitautitartuntojen määrään. Tällaiset muutokset vievät aikaa, ja lasten ja nuorten seksuaaliterveyden muutoksiin vaikuttavat monet muutkin tekijät, joten muutoksia on käytännössä mahdotonta yhdistää mihinkään tiettyyn ohjelmaan.

Seksuaalikasvatusta toteutetaan monimutkaisessa, elävässä ympäristössä, siksi tuloksista kertovan aineiston tuottaminen edellyttää pragmaattisuutta. Klassisen satunnaistetun kontrolloidun kokeen sijaan aineistoa voidaan tuottaa yhdistämällä erilaisia arviointimenetelmiä. Tällaisissa tapauksissa toimenpiteiden todennäköisiä vaikutuksia arvioidaan hankkimalla tietoa useista lähteistä muun muassa seurannalla, prosessin arvioinnilla, kvalitatiivisilla menetelmillä, mallinnuksella, väestöpohjaisilla kyselyillä tai kvasiko-keellisilla menetelmillä (Laga ym., 2012).

Arvioinnin suunnittelu ja toteutus

Arviointi on osa seksuaalikasvatusohjelman yleistä suunnittelua, ja se tulisi käynnistää heti ohjelman alkaessa. Tällöin prosessit ja toiminnot dokumentoidaan alusta lähtien ja oppilaista voidaan kerätä perustietoja. Arvioinnissa on useita vaiheita (Fleischmann ym. 1996).

1. Määritellään arvioinnin laajuus ja tarkoitus. Tarkoitukseen sisältyy arvioinnin tavoitteiden ja kohdeyleisön määrittely. Taloudelliset resurssit ja henkilöstöresurssit on myös huomioitava.
2. Määritellään arviointia ohjaavat kysymykset. Kysymykset voivat perustua ennalta määriteltyihin tavoitteisiin ja toimenpiteiden menestyksen mittareihin, mutta niihin voi sisällyttää myös ennakkoituja ongelmia tai heikkouksia.
3. Luodaan arviointisuunnitelma ja tiedonkeruusuunnitelma. Tässä vaiheessa päätetään, mitä tietolähteitä käytetään, miten tietoa kerätään, kuka tiedonkeruusta vastaa, milloin tietoa kerätään jne. Samalla valitaan sopivat tiedonkeruun keinot, esimerkiksi kyselyt tai haastattelut.
4. Kerätään tietoa standardoidusti vaiheessa 3 tehtyjen päätösten mukaisesti.
5. Analysoidaan tiedot ja niistä kirjoitetaan raportti aiemmin määritellylle kohdeyleisölle. Tietojen analysoinnissa on hyötyä tilasto-osaamisesta.
6. Käynnistetään arviointiraportin avulla laadunparannusprosessi.

Seksuaalikasvatuksen opettajilla ja oppilailla tulisi olla merkittävä rooli arviointiprosessissa – oppijoiden palaute ohjaa seksuaalikasvatuksen parantamista ja tekee siitä entistä oppilaskeskeisempää. Seksuaalikasvatusohjelmien arviointia ei tulisi suunnitteluvaiheessa yhdistää ainoastaan seksuaaliterveyden tuloksiin (kuten monissa tutkimuksissa tehdään Yhdysvaltojen esimerkin mukaan) vaan pikemminkin

siihen, miten tyytyväisiä oppilaat ovat seksuaalikasvatukseen, oppilaiden lisääntyviin tietoihin ja taitoihin sekä positiiviseen asennoitumiseen sukupuolten tasa-arvoa, monimuotoisuutta ja yhteiseen suostumukseen perustuvaa seksuaalista käyttäytymistä kohtaan.

TIETOISKU 6: ENNAKKOTESTAUS JA MUOKKAAMINEN

Ennakkotestaus (tai pilotointi) on osa prosessin arviointia. Se suoritetaan seksuaalikasvatusohjelman kehittämisen varhaisessa vaiheessa. Ennakkotestauksella varmistetaan, että ohjelman suunnitelma, materiaalit, menetelmät jne. soveltuvat kohderyhmille. Ennakkotestauksella selvitetään kohderyhmän reaktio tietoon ja tiedon esittämistapaan sekä kyky ymmärtää viesti, jota pyritään välittämään. Eri osa-alueita ennakkotestataan eri kohderyhmien avulla. Useimmiten käytetään oppilaista, opettajista ja mahdollisesti vanhemmista muodostettuja testausryhmiä. Ennakkotestausten ja pilotoinnin suorittamiseen on saatavilla käytännön oppaita.¹³

Esimerkiksi materiaalien ennakkotestaaminen paljastaa onko materiaali

- ymmärrettävää
- kulttuurillisesti sopivaa ja sukupuolisidonnaista
- uskottavaa ja realistista
- yleisön ja opettajien mielestä hyväksyttävää
- (visuaalisesti) miellyttävää
- tietopitoista
- motivoivaa
- asiaankuuluvaa

Materiaaleja muokataan ennakkotestauksen tulosten perusteella. Joskus materiaalin valmistuminen vaatii useita ennakkotestauksia.

Opetusmateriaalien lisäksi on ennakkotestattava seksuaalikasvatuksen muutkin osat, esimerkiksi opettajankoulutuksen ja täydennyskoulutuksen opetusohjelma, jotta ne varmasti täyttävät tulevien seksuaalikasvatuksen opettajien odotukset ja tarpeet. Heidän palautteensa on avainasemassa, kun koulutusta muokataan ja hiotaan.

13 Ks. esim. AIDS Control and Prevention Project / AIDSCAP. How to conduct effective pretests. (<http://www.fsnnetwork.org/sites/default/files/conducteffectivepretestenhv.pdf>, luettu 28.2.2013).

7 Uudesta seksuaalikasvatusohjelmasta tiedottaminen ja sen tunnetuksi tekeminen

Miten ihmiset saavat tietoa seksuaalikasvatusohjelmasta?

Kun seksuaalikasvatusohjelma on valmis, siitä on tiedotettava laajalti kaikille eri sidosryhmille. Kuten edellä on todettu, yhteistyö sidosryhmien kanssa on suositeltavaa ohjelman kehittämisvaiheesta lähtien. Siten sidosryhmät eivät ainoastaan saa tietoa, vaan niiden mielipiteitä ja neuvoja pyydetään aktiivisesti. Niiden palaute tulee ottaa osaksi ohjelman kehittämistä. Jos eri sidosryhmät osallistuvat alusta alkaen, ne kokevat ohjelman omakseen ja kannattavat sitä, ja niistä voi jopa tulla ohjelman puolestapuhujia omalla alallaan. Se edistää ohjelman levittämistä huomattavasti.

Ohjelmaa tulisi levittää eri kanavia pitkin, sekä kehittämistyössä edellä kuvatulla tavalla kuultujen sidosryhmien kautta että ohjelman kehittämiseen osallistuneiden asiantuntijoiden välityksellä. Media voi myös olla merkittävä yhteistyökumppani, ja tietoa tulisikin julkaista säännöllisesti aiheeseen liittyvillä verkkosivuilla ja julkaisuissa.

Ohjelma on esiteltävä kouluille (yleensä opetusministeriön tai opetushallituksen kautta), yliopistoille, opettajille (ministeriön ja mahdollisesti opettajien ammattijärjestöjen kautta), vanhemmille (vanhempainyhdistysten kautta) ja oppilaille (oppilasjärjestöjen kautta). Viestintää on suunnattava myös yhteiskunnan muille vaikutusvaltaisille ryhmille, esimerkiksi uskonnollisille yhteisöille, poliittisille puolueille. Yhteistyökumppaneita on hankittava aina, kun se on mahdollista.

7.1 Lähiympäristön tietoisuuden lisääminen

Miten ohjelma otetaan käyttöön kouluissa?

Kun ohjelma otetaan käyttöön kouluissa, tietoisuutta on tärkeää lisätä paikan päällä. Ohjelmasta on tärkeää tiedottaa varsinkin vanhemmille, rehtoreille ja opettajille, terveydenhoitajille, koulujen sosiaalityöntekijöille ja koulupsykologeille selittämällä opetusohjelman syyt, päämäärät ja sisältö kirjallisessa muodossa ja kokouksissa. Muita mahdollisia keinoja ovat toisten koulujen ja toimijoiden hyvien toimintatapojen jakaminen ja ”seksuaalikasvatuslähettiläiden” nimeäminen. Vanhempien osalta on tärkeää varmistaa, että vanhempien ja koulun tarjoama seksuaalikasvatus täydentävät toisiaan. Koulujen johtokuntien ja rehtoreiden on oleellista tukea seksuaalikasvatuksen opettajia, koska arkaluontoisista asioista opettaminen tekee heistä haavoittuvaisia ja he tarvitsevat koulun johdon avoimen tuen. He tarvitsevat ymmärrystä ja tukea myös muilta opettajilta, sillä muut saattavat helposti käsittää väärin, mitä ”sillä tunnilla” tapahtuu, ja sen seurauksena syrjiä ja pilkata seksuaalikasvatuksen opettajia.

7.2 Yhteistyö terveystalvelujen ja muiden kumppaneiden kanssa

Millaiseen yhteistyöhön voidaan ryhtyä muiden kumppanien kanssa?

Koulujen tulisi solmia yhteistyökumppanuuksia paikallisten terveydenhuoltopalveluja ja psykososiaalisia palveluja tarjoavien tahojen kanssa. Opetusohjelmaan tulisi sisällyttää luettelo ei-toivottuihin raskauksiin, ehkäisyyn, seksitauteihin, seksuaalisuutta loukkaavaan väkivaltaan liittyvää neuvontaa ja hoitoa antavista

palveluista, lastensuojelupalveluista sekä nuorisoystävällisistä terveyspalveluista. On syytä varmistaa, että seksuaalikasvatus ja seksuaaliterveyspalvelut eivät anna keskenään ristiriitaisia viestejä.¹⁴

Seuraavassa esitellään esimerkkejä yhteistyöstä, joita koulut tekevät erilaisten palvelujen kanssa eri maissa.

- Eri palvelujen asiantuntijoita voi käydä kouluissa kertomassa erikoisaiheista (esim. ehkäisy, seksuaalisuutta loukkaava väkivalta), jotka saattavat vaadittavan asiantuntemuksen ja opettamistaitojen vuoksi olla liian haastavia seksuaalikasvatuksen opettajille.
- Palveluja tarjoavat tahot kutsuvat usein luokkia tutustumaan tarjolla oleviin palveluihin. Se tekee palveluihin hakeutumisesta nuorille tarvittaessa helppoa.
- Nuorille järjestetään joustavia aukioloaikoja koulun jälkeenkin.
- Kun koulun oppilaat osallistuvat aktiivisesti palvelujen järjestämiseen ja tiedotusmateriaalien kehittämiseen, ne soveltuvat nuorille entistä paremmin ja vastaavat lasten ja nuorten todellisia tarpeita.
- Palvelujen tiedotusmateriaaleja jaetaan luokissa.
- Palveluja tarjoavat tahot tukevat opettajien jatkuvaa ammatillista kehittymistä.
- Terveystieteiden työntekijät tarjoavat seksuaaliterveysneuvontaa koulun tiloissa.

TIETOISKU 7: ISO-BRITANNIA – SEKSUAALITERVEYSPALVELUJA KOULUIHIN

National Children's Bureau -hyväntekeväisyysjärjestön alaisen seksuaalikasvatuksesta vastaavan Sex Education Forum -järjestön tutkimuksessa havaittiin vuonna 2008 (Emmerson, 2008), että monilla Ison-Britannian paikallistason viranomaisilla on kokemusta seksuaaliterveyspalvelujen tarjoamisesta toisen asteen oppilaitoksissa, joiksi lasketaan myös erityisopetusta tarjoavat, yksityiset, uskonnolliset ja sukupuolen perusteella rajatut oppilaitokset sekä sellaisille oppilaille suunnatut erityisoppilaitokset, joissa opiskelevat eivät pysty opiskelemaan tavallisissa oppilaitoksissa (pupil referral units). Seksuaaliterveyspalvelujen tarjoaminen kouluissa kannattaa monista syistä. Niiden käytännöllinen sijainti ja aukioloajat parantavat nuorten mahdollisuuksia saada seksuaaliterveyteen liittyvää neuvontaa ja hoitoa. Ne myös parantavat nuorten tietämystä seksuaalisuudesta yleensä ja ehkäisystä, seksitaudeista ja muista aiheista erityisesti. Joissain oppilaitoksien tiloissa tarjolla olevat palvelut on yhdistetty viralliseen seksuaalikasvatukseen, mikä parantaa entisestään oppilaiden mahdollisuutta saada tietoa seksuaaliterveydestä.

Tutkimus osoitti myös, että viranomaiset, jotka tukevat kouluissa tarjottavia seksuaalipalveluja koordinoitusti ja strategisesti ovat onnistuneet saamaan kumppaneikseen useita erilaisia sidosryhmiä.

Erinomainen esimerkki tästä on Pohjois-Staffordshiren kreivikunnan Clinic-in-a-box -projekti, joka on käynnissä 18:ssa toisen asteen oppilaitoksessa.¹⁵ Kyseessä on liikkuva sairaanhoitajan vastaanotto, joka tarjoaa muun muassa hormonaalista jälkiehkäisyä, kondomeja, kondomin käytön opastusta, esitteitä ja raskaus- ja klamydiatestejä. Vastaanottoa hoitavat sairaanhoitajat ovat saaneet perhesuunnittelukoulutusta ja täydennyskoulutusta hormonaalisen jälkiehkäisyyn tarjoamiseksi.

Vastaanotolle voi mennä ilman erillistä ajanvarausta oppilaitoksen lounasaikaan. Vastaanotot onnistuvat tavoittamaan nuoria miehiä paremmin kuin julkiset ehkäisyklinikat. Nuoret arvostavat seksuaaliterveyspalvelujen tarjoamista kouluissa ja haluaisivat niiden olevan auki useammin. Nuorten mukaan ystävällisiä sairaanhoitajia on helppo lähestyä, eikä vastaanotolla käyminen tunnu kiusalliselta.

¹⁴ Kouluja, nuoriso- ja lapsityöntekijöitä, urheiluseuroja ja sosiaalipalveluja varten voidaan valmistella yleiset seksuaalisuutta koskevat toimintalinjat, jotka auttavat osaltaan varmistamaan, että alan eri toimijoilla on yhtenäiset menettelytavat.

¹⁵ <http://www.sexeducationforum.org.uk/practice/sexual-health-services-in-secondary-education/north-staffordshire-clinic-in-a-box.aspx>, luettu 28.2.2013.

8 Johtopäätökset

Kansainväliset järjestöt, hallitukset, kansalaisjärjestöt ja kansalaiset ovat kiinnittäneet viime vuosina yhä enemmän huomiota seksuaalikasvatukseen. Seksuaalikasvatuksen mahdollisesta sisällöstä on tuotettu runsaasti julkaisuja. Lisäksi sen keskeinen asema seksuaali- ja lisääntymisterveyden sekä lasten ja nuorten oikeuksien säilyttämissä ja parantamisessa tiedostetaan yhä vahvemmin. Se on yksi niistä terveyttä ja hyvinvointia edistävästä teosta, joilla hallitukset voivat sijoittaa tulevaisuuteen ja ehkäistä nuorten ja vielä syntymättömien sukupolvien seksuaalisia ongelmia.

Näissä ohjeissa kiinnitetään huomiota seksuaalikasvatuksen yleisiin esteisiin ja haasteisiin. Erityisesti keskitytään kuitenkin mahdollisuuksien tarkasteluun. Ohjeissa korostetaan, ettei seksuaalikasvatus tarvitse yleensä aloittaa tai uudistaa tyhjästä vaan jo saadun kokemuksen turvin. Seksuaalikasvatuksen aloittaminen voi tuntua hankalalta, koska sitä varten on laadittava yksityiskohtainen prosessi. Prosessi kuitenkin selkeyttää seksuaalikasvatuksen käynnistämistä ja vähentää sen pelottavuutta.

Toiveenamme on, että eri sidosryhmät eri maissa voivat hyödyntää näitä ohjeita seksuaalikasvatuksen edistämiseksi. Kuten edellä on korostettu, ohjeita on muokattava kansallisten tarpeiden ja olosuhteiden mukaan. Monia kysymyksiä on sivuttu vain lyhyesti, ja useita osa-alueita tarvitaan ja ehkä halutaankin tutkia yksityiskohtaisemmin. Pyörää ei kuitenkaan tarvitse keksiä uudelleen; esimerkiksi valmiita opetusohjelmien perusteita, opetussuunnitelmia, opettajankoulutuksen opintojaksoja ja materiaaleja on jo saatavilla kaikkialta maailmasta. Materiaalit ovat innostavia, ja niiden avulla voidaan luoda uusia tai parantaa jo käynnissä olevia seksuaalikasvatusohjelmia. Apuvälineitä voi hakea esimerkiksi European Society of Contraception and Reproductive Health -järjestön sähköisestä seksuaalikasvatuskirjastosta.¹⁶

Panostaminen terveyteen koko elämän ajan ja ihmisten voimaannuttaminen ovat WHO:n Euroopan alueen jäsenmaiden vuonna 2012 hyväksymiä Terveys 2020 -periaatteiden keskeisiä alueita (”Health 2020 – a European policy framework supporting action across government and society for health and well-being”, WHO:n Euroopan aluetoimisto, 2012). Nämä ohjeet noudattavat Terveys 2020 -periaatteita. Ohjeiden toivotaan tukevan eri maiden osallisuuteen ja muihin ihmisoikeuksiin perustuvia terveyden edistämishjelmia, parantavan yleistä tietämystä terveydestä ja auttavan ihmisiä tekemään terveellisiä valintoja. Maailmanlaajuisesti on havaittu, että seksuaalikasvatuksen aloittaminen voi olla hankalaa, mutta esteet voidaan voittaa ja yhteisiä ratkaisuja voidaan löytää. Toivomme, että näistä ohjeista on apua tässä prosessissa.

¹⁶ European Society of Contraception and Reproductive Health. Web library on sexuality education (<http://www.esrh.eu/web-library/web-library-sexuality-education>, luettu 28.2.2013).

9 Sanasto

Seuraavat käsitteet on määritelty ja kuvattu sellaisina, kuin ne esiintyvät seksuaalikasvatuksen asiayhteydessä.

Arviointi: ohjelmien ja toimenpiteiden vaikuttavuuden ja/tai kustannustehokkuuden selvittäminen.

Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus: julkaisussa Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa (WHO:n Euroopan aluetoimisto/BZgA, 2010) suositellaan tämän termin käyttöä. Kirjallisuudessa käytetään usein myös sukulaiskäsitettä kattava (comprehensive) seksuaalikasvatus. Jälkimmäistä käsitettä käytetään useimmiten silloin, kun halutaan tehdä ero pidättäytymiseen tähtäävään seksuaalikasvatukseen. Kattavassa seksuaalikasvatuksessa puhutaan ehkäisyn käytön ja turvaseksin puolesta, mutta sen painopiste on seksuaalisten ongelmien ehkäisemisessä. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus perustuu ajatukseen seksuaalisuudesta ihmisen myönteisenä voimavarana sekä käsitykseen, jonka mukaan kaikilla on oikeus oppia ja saada tietoa seksuaalisuudesta. Seksuaalisten ongelmien ehkäiseminen on itsestään selvä osa kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta.

Kokonaisvaltaisuus: kokonaisuuden tärkeyden ja osatekijöiden keskinäisten yhteyksien ymmärtäminen.

Lapsi: UNICEFin mukaan alle 18-vuotiaat ovat lapsia. Tässä julkaisussa lapsilla viitataan 0–9-vuotiaisiin. Mittari: toimenpiteelle määriteltyihin tavoitteisiin perustuva osoitin, joka paljastaa, miten hyvin tavoitteet on saavutettu.

Murrosikä: lapsuudesta aikuisuuteen johtava ihmisen kehitysvaihe.

Opettajan käsikirja: julkaisu, johon on koottu kaikki tiedot, joita opettaja tarvitsee opettaakseen opetussuunnitelmassa määritellyt aiheet.

Opetusohjelman kehittämistyöryhmä: monialainen työryhmä, joka vastaa opetusohjelman puitteiden kehittamisestä ja jonka tulisi työskennellä koulutuksesta vastaavien viranomaisten alaisuudessa ja tehdä tiivistä yhteistyötä terveystyöryhmien kanssa.

Opetusohjelman puitteet: seksuaalikasvatusta ohjaavat periaatteet. Opetusohjelman puitteiden laajuus vaihtelee maittain: asetetut oppimis- ja saamistavoitteet voivat olla yleistasoisia tai yksityiskohtaisia. Opetusohjelman puitteet ovat ratkaiseva tekijä, kun uutta oppiainetta kehitetään.

Opetussuunnitelma: tietyistä oppiaineista opetettavan sisällön kuvaus.

Oppilaan käsikirja/materiaalit: järjestelmällinen kokoelma perustietoja käsitellyistä aiheista ja niihin liittyviä taustamateriaaleja.

Seksuaalikasvatusohjelma: laaja, mieluiten kansallisen tason toimenpide. Seksuaalikasvatusohjelma on kaikkien siihen kuuluvien osa-alueiden yläkäsite (opetusohjelman puitteiden ja opetussuunnitelman kehittäminen, opettajankoulutus, materiaalien kehittäminen, arviointi jne.).

Seksuaalioikeudet: Seksuaalioikeuksiin sisältyvät ihmisoikeudet, jotka on tunnustettu kansallisissa lainsäädännöissä, kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja muissa yhteisesti hyväksytyissä asiakirjoissa. Ne pitävät sisällään kaikkien ihmisten oikeuden – ilman pakottamista, riistoa ja väkivaltaa –

- parhaaseen saavutettavissa olevaan seksuaaliterveyden tilaan, mikä käsittää myös mahdollisuuden käyttää seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyviä terveydenhoitopalveluja
- hakea, saada ja levittää seksuaalisuuteen liittyvää tietoa

- seksuaalikasvatukseen
- kehon koskemattomuuden kunnioittamiseen
- kumppanin valintaan
- päättää omasta aktiivisuudestaan
- yhteiseen tahtoon perustuviin seksuaalisiin suhteisiin
- yhteiseen tahtoon perustuvaan avioliittoon
- päättää lastenhankinnasta ja sen ajoituksesta
- tavoitella tyydyttävää, turvallista ja nautinnollista seksielämää.

Ihmisoikeuksien vastuullinen käyttäminen edellyttää sitä, että jokainen ihminen kunnioittaa muiden oikeuksia (WHO, 2006).

Seksuaaliset ongelmat: termi viittaa yleensä ei-toivottuihin raskauksiin, vaarallisiin raskaudenkeskeytyksiin, seksitautitartuntoihin, seksuaalisuutta loukkaavan väkivallan fyysisiin ja psyykkisiin seurauksiin jne., mutta WHO:n seksuaaliterveyden määritelmän mukaan seksuaalisina ongelmina tulisi pitää myös emotionaalisia, henkisiä ja sosiaalisia tekijöitä, jotka vaikuttavat negatiivisesti ihmisen kokemukseen omasta hyvinvoinnistaan.

Seksuaaliterveys: Seksuaaliterveys on seksuaalisuuteen liittyvän fyysisen, emotionaalisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila; siinä ei ole kyse vain sairauden, toimintahäiriön tai raihnaisuuden puuttumisesta. Hyvä seksuaaliterveys edellyttää positiivista ja kunnioittavaa asennetta seksuaalisuuteen ja seksuaalisiin suhteisiin sekä mahdollisuutta nautinnollisiin ja turvallisiin seksuaalisiin kokemuksiin ilman pakkotamista, syrjintää ja väkivaltaa. Hyvän seksuaaliterveyden saavuttaminen ja ylläpitäminen edellyttää kaikkien ihmisten seksuaalisten oikeuksien kunnioittamista, suojelemista ja toteuttamista (WHO, 2006).

Seuranta: tiedon järjestelmällinen kerääminen ja analysointi.

Sidosryhmä: henkilö, ryhmä, järjestö, jäsen tai järjestelmä, johon järjestön toimet voivat vaikuttaa tai joka voi vaikuttaa niihin.

Teini-ikäinen: 10–19-vuotias nuori; perustuu WHO:n määritelmään (http://www.who.int/topics/adolescent_health/en/), luettu 10.2.2013).

Tuntisuunnitelma: yksittäisen oppitunnin kuvaus.

Työelämää edeltävä koulutus: tulevien opettajien koulutukseen sisältyvä koulutus.

Täydennyskoulutus: työelämässä oleville opettajille tarjottu koulutus.

Vertaiskasvatus: nuoret kertovat seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ikäisilleen tai hiukan nuoremmille nuorille, joilla on samanlainen tausta.

10 Lähteet

- BZgA (2003). Rahmencurriculum Sexualpädagogische Kompetenz. Köln.
- BZgA/WHO:n Euroopan aluetoimisto (2006). Country papers on youth sex education in Europe. Köln (<http://www.english.forschung.sexualaufklaerung.de/3029.html>), luettu 28.2.2013).
- Currie C ym., toim. (2012). Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey. Kööpenhamina, WHO:n Euroopan aluetoimisto.
- Emmerson L (2008). National mapping of on-site sexual health services in education settings. Provision in schools and pupil referral units in England. Lontoo, National Children's Bureau (http://www.ncb.org.uk/media/244837/national_mapping_of_on-site_sexual_health_services_in_education_settings.pdf)
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (2011). Tuomio 319/08: Dojan v. Germany, 13.9.2011. Strasbourg (<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-106382>), luettu 28.2.2013).
- Fleischman H, Williams L (1996). An introduction to program evaluation for classroom teachers. Arlington, VA, Development Associates, Inc.
- Haldre K, Part K, Ketting E (2012). Youth sexual health improvement in Estonia, 1990 – 2009: The role of sexuality education and youth-friendly services. The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care, lokakuu 2012; 17: 351–362.
- International Sexuality and HIV Curriculum Working Group (2009). It's all one curriculum: Guidelines and activities for a unified approach to sexuality, gender, HIV, and human rights education. New York, Population Council (http://www.popcouncil.org/publications/books/2010_ItsAllOne.asp), luettu 28.2.2013).
- IPPF (2006). Sexuality education in Europe: A reference guide to policies and practices (SAFE Project report). Bryssel, IPPF European Network.
- IPPF (2007). Sexuality education in schools. Good practice in sexual and reproductive health and rights for young people (SAFE Project report). Bryssel, IPPF European Network.
- Kontula O, Meriläinen H (2007). Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa. Väestöntutkimuslaitos. Väestöliitto. Helsinki.
- Laga M ym. (2012). Evaluating HIV prevention effectiveness: the perfect as the enemy of the good. AIDS, 26(7):779-783.
- Norad (1999). The logical framework approach (LFA). Handbook for objectives-oriented planning, 4. painos. Oslo (<http://www.norad.no/en/tools-and-publications/publications/publication?key=109408>), luettu 28.2.2013).
- PATH (2002). Games for adolescent reproductive health. Washington, DC, Program for Appropriate Technology in Health.
- Timmermanns S, Tuijder E (2008). Sexualpädagogik der Vielfalt. Weinheim/München, Juventa.
- UNESCO (2010a). International technical guidance on sexuality education. Vol. 1: The rationale for sexuality education. Pariisi (http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=47268&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html), luettu 28.2.2013).
- UNESCO (2010b). International technical guidance on sexuality education. Vol. 2: Topics and learning objectives. Pariisi (http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=47268&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html), luettu 28.2.2013).
- Yhdistyneet kansakunnat (2010). Report of the United Nations Special Rapporteur on the right to education (United Nations document A/65/162). New York (<http://www.right-to-education.org/sites/r2e.gn.apc.org/files/SR%20Education%20Report-Human%20Right%20to%20Sexual%20Education.pdf>), luettu 28.2.2013).
- Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen oikeuksien komitea (2000). General Comment No. 14 (2000): The right to the highest attainable standard of health. Geneve (<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>), luettu 28.2.2013).
- Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitea (2003). General Comment No. 4 (2003): Adolescent health and development in the context of the Convention of the Rights of the Child. Geneve (http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/GC4_en.doc), luettu 28.2.2013).
- WHO:n Euroopan aluetoimisto (2012). Health 2020 – a European policy framework supporting action across government and society for health and well-being (asiakirja EUR/RC62/9). Kööpenhamina (<http://www.euro.who.int/en/who-we-are/governance/regional-committee-for-europe/sixty-second-session/documentation/working-documents/eurrc629-health-2020-a-european-policy-framework-supporting-action-across-government-and-society-for-health-and-well-being>), luettu 28.2.2013).
- WHO:n Euroopan aluetoimisto/BZgA (2010). Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa Köln.
- Maailman terveysjärjestö WHO (2006). Defining sexual health. Report of a technical consultation on sexual health, 28–31 January 2002. Geneve (http://www.who.int/reproductivehealth/topics/gender_rights/defining_sexual_health.pdf), luettu 28.2.2013).
- Maailman terveysjärjestö WHO (2010a). Developing sexual health programmes: a framework for action (asiakirja WHO/RHR/HRP/10.22). Geneve (http://www.who.int/reproductivehealth/publications/sexual_health/rhr_hrp_10_22/en/index.html), luettu 28.2.2013).
- Maailman terveysjärjestö WHO (2010b). Measuring sexual health: conceptual and practical considerations and related indicators (asiakirja WHO/RHR/10.12). Geneve (http://www.who.int/reproductivehealth/publications/monitoring/who_rhr_10.12/en/index.html), luettu 28.2.2013).
- Maailman väestösäätö/Maastrichtin yliopisto (2008). IM toolkit for planning sexuality education programs. Utrecht, Maailman väestösäätö (http://www.rutgerswpf.org/sites/default/files/IM_Toolkit.pdf), luettu 28.2.2013).

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – toteuttamisohjeet (Standards for Sexuality Education in Europe – Guidance for Implementation) on laadittu yhteistyössä Saksan liittovaltion terveystieteiden keskuksen (BZgA), WHO:n Euroopan aluetoimiston ja kansainvälisen työryhmän kesken. Työryhmään kuuluvat seuraavien järjestöjen edustajat:

Itävallan perhetutkimuskeskus: Olaf Kapella

Nottinghamshiren ehkäisy- ja seksuaaliterveysyksikkö (Yhdistynyt kuningaskunta): Simone Reuter

Uppsalan yliopiston naisten ja lasten terveyden laitos (Ruotsi): Margareta Larsson

European Society for Contraception: Olga Loeber

Evert Ketting (konsultti)

Saksan liittovaltion terveystieteiden keskus (BZgA): Christine Winkelmann, Stefanie Amann, Angelika Hessling, Monika Hünert, Oliver Schwenner

Kansainvälinen lisääntymisterveyden keskus, Gentin yliopisto (Belgia): Kristien Michiels, Sara De Meyer

Kansainvälinen perhesuunnittelujärjestö IPPF: Doortje Braeken, Elizabeth Bennour

Lucerne University of Applied Sciences and Arts: Daniel Kunz, Irene Müller

Norjan terveyshallitus: Ulla Leth Ollendorff

Sex Education Forum, National Children's Bureau: Anna Martinez

Väestöliiton seksuaaliterveysklinikka: Dan Apter

Swiss Foundation for Sexual and Reproductive Health, PLANES: Marina Costa

SENSOA (Belgia): Erika Frans

UNESCO: Joanna Herat

UNFPA: Marija Vasileva-Blazev

University of Moscow: Boris Shapiro

WHO:n Euroopan aluetoimisto: Gunta Lazdane, Vivian Barnekow

Rutgers WPF: Sanderijn van der Doef, Ineke van der Vlugt

Estonian Sexual Health Association, Tartu University: Sim Värv

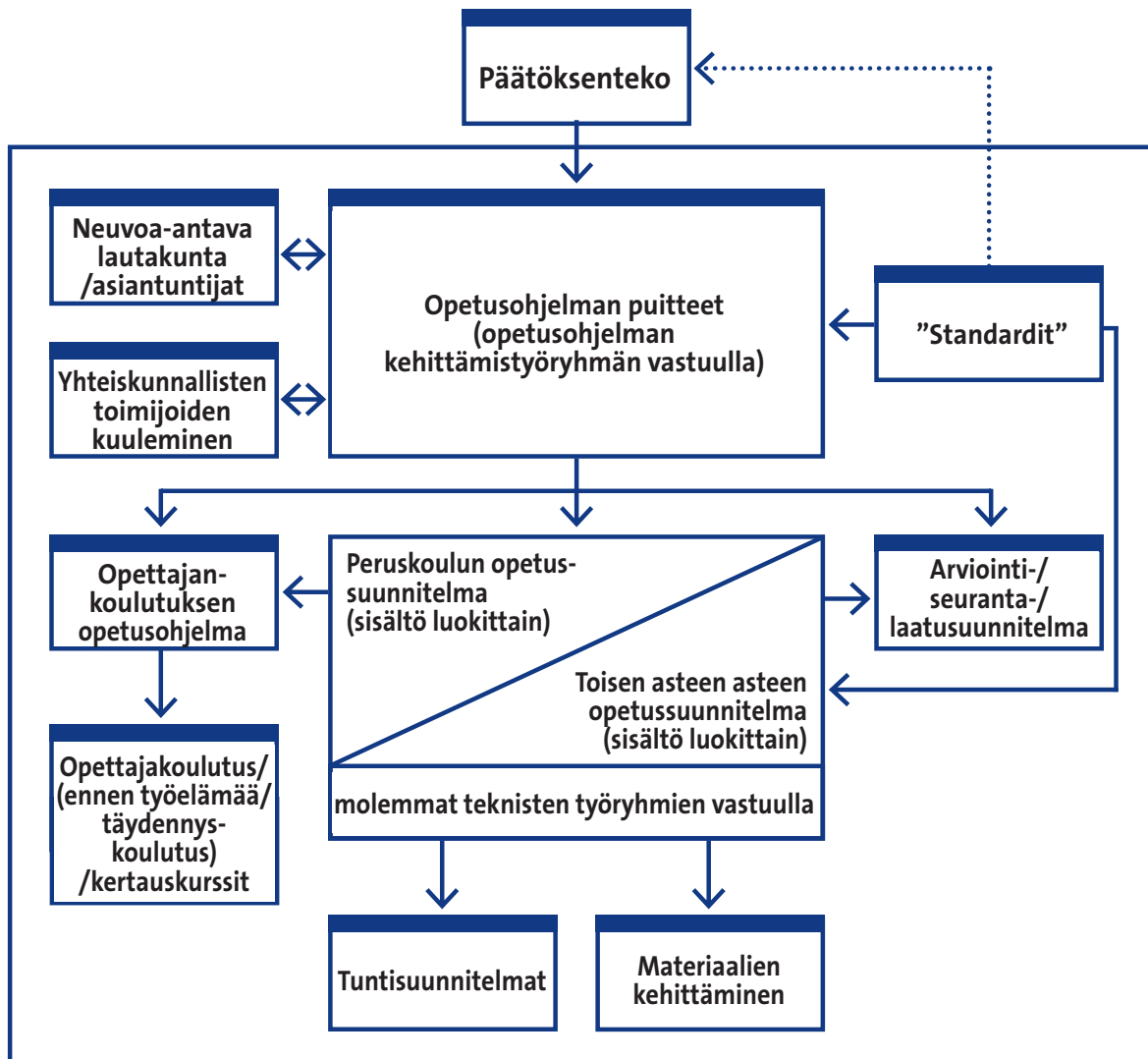
Toimittanut: Christine Winkelmann ja Evert Ketting

<http://www.bzga.de>, <http://www.bzga-whocc.de>

Julkaisu on maksuton, vastaanottaja tai kolmannet osapuolet eivät saa myydä sitä eteenpäin.

Rahoitus suomenkieliseen julkaisuun on saatu sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöltä.

Seksuaalikasvatusohjelma

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

Väestöliitto

Federal Centre
for
Health
Education